گۆڤاری
زانکۆی سلێمانی

بەشی (B – زانستە مرۆڤایەتییەکان)

گۆڤارێکی زانستیی هەڵسەنگێندراوی وەرزییە

زانکۆی سلێمانی دەریدەکات

ساڵی بیستوسێهەم

زانکــــۆی سلیـمـانــی

DOI: https://doi.org/10.17656/26173034
ISSN: 2617-3034 (Online)
ISSN: 1813-0852 (Print)
URL: https://jzsb.univsul.edu.iq/

ژمارەیەکی تایبەتە بە کۆنفرانسی نێودەوڵەتی کۆلێجی زانستە مرۆڤایەتییەکان،
ژن لە ئاوێنەی کۆمەڵگە و مێژوودا لە ٦-٧/١٢/٢٠٢٣، بەرگی یەکەم

سەرۆکی دەستەی نووسەران

پ. د. کۆسار محمد علی مراد

جێگری سەرۆکی دەستەی نووسەران

پ. د. محمد جلال حسن

سکرتێری دەستەی نووسەران

پ.ی. د. یاسین عبدالمناف قادر

دەستەی نووسەران

پ. د. مەریوان عمر حسن

پ.د. عثمان محمود سعیداللە

پ.ی. د. ئالان انور عبداللە

پ.ی. د. نەوزاد احمد اسود

پ.ی. د. بەختیار صابر حمەقادر

پ.ی. د. دڵشاد مصطفی رحیم

ناونیشان:

گۆڤاری زانکۆی سلێمانی بەشی B زانستە مرۆڤایەتییەکان – زانکۆی سلێمانی – هەرێمی کوردستان - عێراق

E-mail: jzs-b@univsul.edu.iq

Scanned with ACE Scanner

Journal of
Zankoy Sulaimani

Part (B - for Humanities)
An academic peer-reviewed
periodic journal Issued by
University of Sulaimani
23rd Year

International conference of The College of Humanities. Woman portrayed in Society and History At (17-18/12/2023), First Volume.

مجلة
زانكۆى سليٚمانى

القسم (B – للعلوم الإنسانية)
مجلة علمية فصلية محكمة
تصدرها جامعة السليمانية
السنة الثالثة والعشرون

عدد خاص بوقائع المؤتمر الدولى لكلية العلوم الانسانية، المرأة في مرآت المجتمع والتأريخ، المنعقد في (٦-٧/١٢/٢٠٢٣)، المجلد الاول.

رئيس هيئة التحرير

أ. د. كۆسار محمد علي مراد

نائب رئيس هيئة التحرير

أ. د. محمد جلال حسن

سكرتير هيئة التحرير

أ. م. د. ياسين عبدالمناف قادر

هيئة التحرير

أ. د. مەريوان عمر حسن

أ. د. عثمان محمود سعيدالله

أ. م. د. ئالان انور عبدالله

أ. م. د. نەوزاد احمد اسود

أ. م. د. بەختيار صابر حمەقادر

أ. م. د. دڵشاد مصطفى رحيم

العنوان:

مجلة (زانكۆى سليمانى)، القسم (B) للعلوم الإنسانية ،جامعة السليمانية ، السليمانية ، إقليم كوردستان، العراق

E-mail: jzs-b@univsul.edu.iq

Scanned with ACE Scanner

ناوەرۆک

ژن و ئەنفال (ئەنفالی سێ بە نموونە) توێژینەوەیەکی بەراوردکاریە لەبواری جوگرافیای دانیشتوان .... (١١-٤٢)

پ. د. جزا توفیق طالب، م. ی. کاظم احمد صدرالدین

شیکردنەوەی شوێنی بۆ ڕۆڵی توانستی ژن لە بواری خزمەتگوزاری فێرکاری لە زانکۆی ڕاپەڕین .... (٤٣-٦٠)

م.ی. ڕۆشنا محمد احمد، پ.ی.د. فاطمة قادر مصطف

ڕاگەیاندنی ژنان: مێژووی سەرهەڵدان و گەشەکردنی، شوێنی لە ڕاگەیاندنی کوردیدا "توێژینەوەیەکی شیکاری مێژوویيە" (٦١-٧٦)

د. شیلان یاسین خضر

وێنەی میدیایی ژن لە تەلەڤیزیۆنی کوردیدا ڕووپێوی و لێکۆڵینەوەیەکی مەیدانییە .... (٧٧-٨٩)

پ. ی. د. بەهات حەسیب قەرەداخی

ڕوومالّی کەیسی کوشتنی ژنان لە دامەزراوە میدیاییەکانی هەرێمی کوردستاندا، توێژینەوەیەکی شیکارییە ...... (٩١-١٢٢)

پ.د.ژیا عەباس قادر، پ.د. ئیبراهیم سەعید فەتحولّا

عورف و ڕۆڵی لە لەقاڵبدانی دەقی ئیسلامیدا وێناو بەشداریو مافەکانی ئافرەت وەك نمونە .... (١٢٣-١٥٥)

ئەبوبەکر عەلی محمد أمین (ئەبوبەکر کاروانی)

زو بەشودانی کچان لە نێوان زانایانی شەریعەو قانوندا .... (١٥٧-١٧٣)

م. کامران جمال محمد

خوێندنەوەیەک بۆ پێگەی ژن لە قورئاندا (توێژینەوەیەکی شیکاری کۆمەڵناسییە) .... (١٧٥-١٩٥)

شیرین صالح محمد

ڕۆڵی ژن لەبونیادنانی ئاشتی لە کۆمەڵگەی کوردیدا توێژینەوەیەکی مەیدانییە لە شاری سلێمانی .... (١٩٧-٢٣٥)

پ.ی. د. شۆخان محمود حسێن

جێندەر لای جۆدیت باتڵەر (توێژینەوەیەکی ناوەڕۆک شیکاریی بەراوردکارییە بۆ تێگەیشتن لە چەمکی جێندەر لە نێوان ڕۆژئاوا و کوردستاندا) .... (٢٣٧-٢٥٥)

م. د. هەتاو حەمەساڵح حسێن، م. د. بێخاڵ ئەبوبەکر حسێن

فۆلکلۆری کوردی سەرچاوەی ئازارەکان، هاواری ژن بە نموونە .... (٢٥٧-٢٧٧)

بوار نوورەدین سابیر

فێمەنیزم و ئەخلاق: تیۆری ئەخلاقی بەتەنگەوەهاتن وەك نموونە .... (٢٧٩-٢٩٦)

پ.د. ئەنوەر محەمەد فەرەج

ناسنامەی ژن و فێمینیزمی کوردستانی .... (٢٩٧-٣١٣)

عادڵ کەریمی

ڕۆڵـــی ژن لە گەشەپێدانی ئابوری خێزاندا (لێکۆڵینەوەیەکی مەیدانیە) .... (٣١٥-٣٣٨)

ئیبراهیم حاجی زەڵمی، سەرکۆ یونس

ڕۆڵی ژنان لە بواری ڕاگەیاندن لە قەزای کەلاردا (١٩٩١- ٢٠١١) لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویيە .... (٣٣٩-٣٦٦)

م.ی. سەباح عەلی سلێمان

ڕۆڵی ئەدەبی ژنی کورد لە ڕۆژئاوای هەرێمی چیا لە سەدەکانی (٤- ٥ک/١٠- ١١ز) .... (٣٦٧-٣٨٨)

م.ی. سەرکۆ ناجی جەبار

ڕۆڵی ئافرەتی کورد لە ڕووداوە سیاسییەکانی قۆناغی مێژووی سەدەکانی ناوەڕاست .... (٣٨٩-٤٠٤)

پ. د. کەیوان ئازاد ئەنوەر

ڕۆڵی کۆمەڵایەتی و سیاسی ئافرەت لە دەوڵەتی ساسانیدا (٢٢٤-٦٥١ز) .... (٤٠٥-٤٢٣)

پ. د. نرمین علی محمدامین، پ. ی. د.کلثومه جمیل عبدالواحد

ڕۆڵی ئافرەتانی کوردی هەرێمی جەزیرە لە بواری زانستی و ڕۆشنگەری (٧_٩ ك /١٣_١٥ز) .... (٤٢٥-٤٥٢)

د.محسن مامل محمد

ڕەهەندە مێژوویەکانی ڕۆڵی ژن لە دەوڵەتی ئەیوبیدا (٥٦٧-٦٥٧ك/١١٧١-١٢٦٠ز) .... (٤٥٣-٤٧١)

پ.د ئاراس فریق زەینەڵ، دیمن حسیب احمد

Scanned with ACE Scanner

یاسکه هەوشی یەکەم ژنە شاعیری کورد (پاڵپشت بە بەڵگەنامە و زانیاری مەیدانی) .... (٤٧٣-٤٩٢)

ئیرەج مورادی (ئیرەج حسێن موحەممەد)

پەیکەری ژن لە سەرەتای دەرکەوتنیەوە تا هەزارەی پێنجەمی پێش زاین لە کوردستانی کۆن نموونەی هەڵبژێردراو (٤٩٣-٥٠٩)

م.ی جزا شۆڕش حمەشریف، م.عثمان تۆفیق فتاح

ڕۆڵی ئافرەت لە بەرهەمهێنانی گوڵاو لەسەردەمی ئاشوری .... (٥١١-٥٢٨)

م.ی ژاڵە ابوبکر عزیز، م. خانە اکرم محمد

ڕۆڵ وپیشەی ژن لە کوردستانی کۆن (لە هەزارەی سێیەمی پ.ز. لە ئاوێنەی شوێنەوارەکانەوە) .... (٥٢٩-٥٤٤)

هاژە عەبدولجەبار ڕەزا

ڕۆڵی ئەرێنی ژن لە داستانی گلگامێشدا .... (٥٤٥-٥٦٥)

پ.ی.د: محمد امین علی عبدالله، م.ی: شاناز ابراهیم محمود

ڕۆڵی ژن وەکو خواوەند لە شوێنەوارەکانی کوردستانی باشوردا .... (٥٦٧-٥٨٧)

ژینۆ عبدالله سیدە، د.رافدة عبدالله عبدالصمد

ژن لە پرۆسەی هاوسەرگیری لەژێر ڕۆشنایی یاساکانی خامورابی (١٧٩٢-١٧٥٠پ.ز) و دەقە مێخییەکانەوە .... (٥٨٩-٦٠٤)

پ.ی.د.ئارام جلال حسن، پ.ی.د. ژیار صدیق ڕەمەزان

ڕۆڵی سیاسی و هونەری و ڕۆشنبیری ژنانی شەقڵاوە لە نێوان ساڵانی ١٩٥٨-١٩٩٥ توێژینەوەیەکی مێژووییە .... (٦٠٥-٦٣١)

پ.د.سامان حسێن ئەحمەد، بێریڤان محمد محموود

دیالەکتیکی نێوان ئازادی ژن و ژنی ئازاد لەمێژوودا "ئەزموونی خەباتی چەکداریی باکووری کوردستان بەنموونە" (٦٣٣-٦٥٥)

پ.ی.د.سەلام عەبدولکەریم

خەباتی ژنان لە بەریتانیا لە پێناو بەدستهێنانی مافی دەنگدان لە هەڵبژاردنە گشتییەکاندا لە ماوەی نێوان ١٨٩٧-١٩١٨. (٦٥٧-٦٧٤)

د. عدنان امین محمد، د. کاروان فتاح عبدالرحمن

Scanned with ACE Scanner

ڕۆڵی ژنان لە بواری ڕاگەیاندن لە قەزای کەلاردا (١٩٩١- ٢٠١١)
لێکۆڵینەوەیەکی مێژووییە

م. ی. سەباح عەلی سلێمان
بەشی مێژوو، کۆلێژی پەروەردە لەزانکۆی گەرمیان
sabah.ali@garmian.edu.krd

پوختە

ژنان لەکۆمەڵی کوردەوارییدا شـانبەشـانی پیاوان لەکایە جۆربەجۆرەکاندا خزمەتیان کردووە، لەسـنوری گەرمیان بەگشـتی و قەزای کەلار بەتایبەتی لەو ڕووەوە سـەرباری ڕێگری جۆربەجۆر بەتایبەت لەڕووی کۆمەڵایەتییەوە، بەڵام ژنان توانیویانە لەبواری ڕاگەیاندندا ڕۆڵیان هەبێت و جێ پەنجەیان دیارە، بەمەبەسـتی خسـتنەڕووی ڕۆڵیان وشـیکردنەوەی کارەکانیان لەبوارەکەدا ئەم توێژینەوەیە بەپشـت بەسـتن بەمیتۆدی ڕێبازی لێکۆڵینەوەی مێژوویی (وەسفی، شیکاری)، بەئەنجامگەیەنراوە.

ژنانی ڕاگەیاندنکار لەقەزای کەلاردا هەر لەسـەرەتای ڕاپەڕینی (بەهاری ١٩٩١)ەوە لە ڕاگەیاندنی بیسـتراوەوە دەسـتیان پێکردووە وپاشـتر لەبوارەکانی تری (بینراو ونووسـراو)دا زیاتر ڕۆڵیان بینیووە وکاریگەرانە کاریانکردووە، کۆژانی ژنان وئەنفال لەکاری ژنانی ڕاگەیاندنکاردا ڕەنگی داوەتەوە ولەو ڕووەوە درێخیان نەکردووە.

لەڕێگای ئەم توێژینەوەیەوە دەرگا لەسـەر پشـت بۆ توێژەران لەبواری تری زانسـتیدا دەکاتەوە بۆ ئەوەی کاری زانستی جۆراوجۆر بەئەنجام بگەیەنن وڕۆڵی ژنان تاوتوێ بکرێت.

کلیلە وشەکان: قەزای کەلار، ژنانی ڕاگەیاندنکار، ڕادیۆی تەوار، ڕۆژنامەی بارین.

Abstract

Despite a number of challenges, primarily social ones, women have worked alongside males in a variety of sectors in Kurdish culture, in the Kalar district and across Garmian in general. However, women have also been able to participate in the media. This study's methodology is grounded in the field. Analytical and descriptive historical study has been done.

Beginning with the Kurdistan Uprising in the spring of 1991, women journalists worked in the Kalar district before branching out into other media (written and visual). The work of female journalists reflects Anfal, and they haven't held back in this regard.

This study makes it possible for scientists working in other sectors to do different kinds of research and talk about the role of women.

Keywords: Kalar district, female journalists, Tawar radio, Barin Newspaper

Scanned with ACE Scanner

پێشەکی

کەلار یەکێك لەقەزا گەورەکانی کوردستان، لەپاش ڕاپەڕینی (بەهاری ۱۹۹۱)وە کاری ڕاگەیاندن تێیدا گەشەی کردووە و ڕاگەیاندنکارانی لەبوارەکەدا جێ پەنجەیان دیارە و لەسەر ئاستی کوردستان ناسراون و کاریگەرییان لەهەر سێ بواری ڕاگەیاندن (بیستراو، بینراو و نووسراو)دا هەبووە، ژنان سەرباری ڕێگری زۆر بەتایبەت لەبواری کۆمەڵایەتیدا، بەڵام شانبەشانی پیاوان لەکەناڵە لۆکاڵییەکانەوە دەستیان پێکردووە و پاشتر لەبوارەکەدا لەڕاگەیاندنی سەنتەری شارە گەورەکاندا بەتایبەت سلێمانیدا کاریانکردووە.

بەئامانجی گرنگیدان بەژنانی ڕاگەیاندنکار لە کەلار و تیشکخستنە سەر ئەو مێژووەی ئەوان کاریان تێدا کردووە، لەڕێگای ئەم توێژینەوەیەوە ئاشنای ئەو سەردەمە دەبین چۆن کاریانکردووە و چیان لەبواری ڕاگەیاندندا تۆمارکردووە، توێژینەوەکە کاری لەسەر ڕۆڵی ژنانی ڕاگەیاندنکار لەکەلاری نێوان ساڵانی (۱۹۹۱ – ۲۰۱۱)دا کردووە، بەو پێیەی بتوانین ئەو ماوە مێژووییە بەهەوراز و نشێویەکانیەوە تاووتوێ بکەین و بۆ داهاتوو دەرگا بۆ توێژەرانی تر بکەینەوە، ماوەی توێژینەوەکەیش بۆ ئەوە گەڕاوەتەوە لەو ساڵانەدا کاری ڕاگەیاندن لەقەزاکەدا چالاکبووە وپاش ساڵی (۲۰۱۱)، بەجۆرێك لەجۆرەکان بوارەکە تووشی پاشەکشە بووەتەوە.

توێژینەوەکە لەپێشەکی و سێ تەوەر و ئەنجام و پەراوێز و لیستی سەرچاوەکان پێکهاتووە، تەوەری یەکەم بۆ ڕۆڵی ژنانی کەلار لەکایە جۆربەجۆرەکاندا لەپێش ڕاپەڕیندا تەرخانکراوە بەتایبەت سنورەکە تووشی گەورەترین ڕووداویی مێژوویی بووەتەوە، ئەویش مەرگەساتی (ئەنفال) بووە، کاریگەری نێگەتیڤی لەسەر ژنان بە جێهێشتووە، لەتەوەری دووەمدا ڕۆڵی ژنانی ڕاگەیاندنکار لەنێوان ساڵانی (۱۹۹۱ – ۲۰۰۳) دا خراوەتە بەرباس، هەرچی تەوەری کۆتایشە تیشکی خستووەتە سەر ڕۆڵی ژنانی ڕاگەیاندنکار پاش پرۆسەی ئازای عێراق لەساڵی (۲۰۰۳)وە، بەتایبەت دامەزراندنی یەکەمین ڕادیۆی تایبەت بەژنان لە کوردستان (ڕادیۆی تەوار) لە کەلار، زۆرتر تەوەرەکەی بۆ تەرخانکراوە.

بەپشت بەستن بەمیتۆدی توێژینەوەی مێژوویی (وەسفی، شیکاری)، توێژینەوەکە لەڕێگای ژمارەیەك سەرچاوەی جۆربەجۆر بەئەنجام گەینراوە، بەحوکمی ئەوەی لەڕابردوودا زۆر بەکەمی لەسەر کاری ژنانی ڕاگەیاندنکار لەقەزاکەدا لێکۆڵینەوە و نووسینی کتێب هەبووە، هەرچەندە کتێبەکەی تابان گەرمیانی (دەستکەوتەکانی ژنانی باشووری کوردستان ۱۹۹۲ -۲۰۱٤) بەکەمی باسی لەڕۆڵی ژنانی سنورەکە لەبواری ڕاگەیاندندا کردووە و تاڕادەیەك سوودی لێوەرگیراوە، ئەمەیش وایکردووە زۆرتر لەسەرچاوەکاندا پشت بەڕۆژنامە و گۆڤار و مێژووی زارەکی (Oral history) ببەستین و لەو ڕووەوە ژنانی ڕاگەیاندنکار بەسەرکراونەتەوە، جگە لەڕۆژنامە لۆکاڵیەکانی کەلار، ئەرشیفی هەریەك لەڕۆژنامەکانی (کوردستانی نوێ، هەرێمی کوردستان و ژیانەوە) زۆر سودی لێوەرگیراوە، سەرباری گرفتەکانی بەردەم توێژینەوەکە، خۆی لەوەدا بینیووەتەوە ئەرشیفی ژنانی ڕاگەیاندنکار لەبواری (بیستراو و بینراو)دا بەکەمی بەردەست بووە و بەهۆکاری جۆربەجۆر بەشی زۆریان فەوتاون، بەڵام سوپاس بۆ خوا توانراوە بەهاوکاری خەمخۆرانی بوارەکە بەتایبەت ئەو ژنانەی چاوپێکەوتنیان لەگەڵدا کراوە توێژینەوەکە بەپایان بگات.

JZSB p-ISSN: 1813-0852, e-ISSN: 2617-3034

Scanned with ACE Scanner

تەوەری یەکەم

گوزەرێکی خێرا بەسەر مێژووی کەلار و ڕۆڵی ژنان لەکایە جۆربەجۆرەکاندا تا ڕاپەڕینی (١٩٩١)

کەلارلەڕووی کارگێڕییەوە لەسەردەمی دەوڵەتی عوسمانیدا، بەپێی ساڵنامەی ولایەتی موسڵ، ناوی بەگوندی (شێروانە) تۆمارکراوە، لە ساڵنامەیی مو سڵی (مو صل ولایتی سالنامه)، ساڵی (١٣١٢ك/١٨٩٤ز)دا کەلار (شێروانە) وەك ناوچەیەکی سنوری لەگەڵ ئێراندا لەقەزای کفری (سەڵاحیە)دا ناوی هاتووە (موصل سالنامه، ١٣١٢، ص٣٢١ ،٣٣٢)، لەسەردەمی پاشایەتییدا لەعێراق، لە(١٨ی ئابی ١٩٢٧)دا بەئیرادەیەکی مەلەکی بڕیاری بەناحیەبوونی (گوندی کەلار) لەژێر ناوی (ناحیەی قەڵای شێروانە) دا لەقەزای کفری سەر بەلیوای کەرکووک دراوە، بەڵام بەهۆی نفوز و ڕێگری بەگزادەی جاف، ڕێگەیان نەداوە، ناوەندی ناحیەکە بهێنرێتە کەلار و بە ناچاری حکومەت ناوەندی ناحیەکەی بردووەتە گوندی (سەرقەڵا) (الوقائع العراقية، ١٩٢٧، ص٢).

کەلار بەمەرسومێکی کۆماریی لە(٢٨ی شوباتی ١٩٧٠) دا بەبڕیارێکی سیاسی، ڕاستەوخۆ لەگوندێکەوە لەسنوری لیوای کەرکووک کراوەتە قەزا، جگە لە سنوری کارگێڕی ناوەندی قەزاکە، لەهەردوو ناحیەی (شێروانە، پیباز) پێکهاتبوو (الوقائع العراقية، ١٩٧٠، ص٢)، لە(تشرینی دووەمی ١٩٧٦) دا لەچوارچێوەی سیاسەتی دابڕانی ناوچە کوردییەکان لەسەر پارێزگای کەرکووک، قەزای کەلار خرایە سەر پارێزگای سلێمانی، پاش ڕاپەڕینی کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان لە(بە هاری ١٩٩١)، قەزا کە خرایە سەر ئەو یەکە کارگێڕیەی بە ناوی (پارێز گای کەرکووک) لەقەزای دەربە ندیخان دامەزراوە، بەڵام پاش پرۆ سەی ئازادی عێراق، بەبڕیارێک لە(٦ی ئابی ٢٠٠٦)، بڕیاری پێکهێنانی ئیدارەی گەرمیان دراوە، ناوەندەکەی قەزای کەلار و هاوشێوەی پارێزگاکانی تری هەرێمی کوردستان مامەڵەی پارێزگای لەگەڵ کراوە (ئیدارەی گەرمیان، https://garmiyan.com، ڕۆژی سەردان: ٢٠٢٣/٧/٢٧).

لەسەردەمی پاشایەتی عێراق (١٩٢١ – ١٩٥٨) دا، کەلار وەک گوندێکی ئاوەدانی سەر بە قەزای کفری، ڕۆڵی لەپێشهاتە سیاسیەکاندا هەبووە، هەردوو ئەندامی ئەنجومەنی نوێنەران (مجلس النواب)، هەریەک لەحەمە بەگی جاف (١٩٠٤ - ١٩٣٤)، داود بەگی جاف (١٩٠٥ – ١٩٦٦) ی دانیشتوی کەلار و نوێنەری قەزای کفری لەلیوای کەرکووک، خزمەتی بەرچاویان بەکەلار کردووە، لەکردنەوەی قوتابخانە و بنکەی تەندروستی و هێنانی هێڵی تەلەفۆن و کارەبا و بیری نرتیوازی...، ئەمە جگە لەبەشداری کارای خەڵکی سنورەکە لەشەڕی ئاوباریکی (٥ی نیسانی ١٩٣١)دا، هەروەها بوونی ژمارەیەک ئەندامی (پارتی هیوا)، ئەوەیش وایکردووە دوو چالاکی گرنگی پارتەکە لەساڵی (١٩٤٤) لەکەلار بەئامادەبوونی بەشی زۆری ئەندامەکانی بەڕێوە بچێت (سلێمان، ٢٠٢١، ل٣٨، ٤٢،٥٣).

لە پاش بەرپابونی شۆڕشی (١٤ی تەموزی ١٩٥٨)، کەلار خێرا بەپیری گۆڕا کارییە کانەوە چووە، هەردوو حزبی شیوعی عێراق و پارتی دیموکراتی کوردستان بارەگایان کردووەتەوە و خەڵکی لەو دوو پارتەدا بوونەتە ئەندام، لەشۆڕشی ئەیلوول (١٩٦١ – ١٩٧٥) دا خەڵکی ناوچەکە ڕۆڵی گرنگیان هەبووە و لەململانێی نێوان باڵەکانی ناو پارتی دیموکراتی کوردستاندا کاریگەر بوون، باڵی مەکتەبی سیاسی بەشی زۆری چالاکیەکانیان لەکەلار ئەنجامداوە و بارەگایەکیان لێکردووەتەوە، لە(ئازاری ١٩٦٧)، کۆنگرەی باڵی مەکتەبی سیاسی بەئامادەبوونی ئیبراهیم ئەحمەد و

Scanned with ACE Scanner

جەلال تاڵەبانی گرێدراوە، لەپاش نسکۆی شۆڕشی ئەیلوول، سنورەکە بەچڕی کەوتووەتە بەر پەلاماری حزبی بەعس و حکومەتی عێراقی، لەکانی بەرپابوونی جەنگی ئێران- عێراقدا لەنێوان ســاڵانی (١٩٨٠- ١٩٨٨)دا ســنورەکە بەهۆی هاو سنوری لەگەڵ وڵاتی ئێران توو شی زیانی گیانی وماڵی زۆر بووەتەوە، قەزاکە لە(نیسانی ١٩٨٨)دا لەقۆناغی سێی ئەنفالدا تووشی گەورەترین کارەساتی مرۆیی بووەتەوە (حەمید، ٢٠١٩، ل١٢٧، ١٣٣).

ســەبارەت بەرۆڵی ژنان بەر لەڕاپەڕینی (بەهاری ١٩٩١)دا لەکایە جۆراوجۆرەکاندا، لەســەردەمی پاشــایەتی عێراق لەچەند ئاســتێک ئەو رۆڵە بەرچەســتە بووە، ســەرباری ئەوەی ژنان لەچوارچێوەی خێزاندا کاریانکردووە و وەک ناوچەکانی تری کوردستان زۆرتر لەماڵەوە بوون و بەکاروباری بەخێوکردنی منداڵەکانیان خەریکبوون، بەڵام بەو پێیەی کەلار ناوچەیەکی کشتوکاڵییە و خەڵکەکەی بژێویان لەسەر ئاژەڵداری بووە، هەربۆیە لەو دوو کەرتە ئابورییە گرنگەدا ژنان شانبەشانی پیاوەکانیان کاریانکردووە و ڕۆڵیان لە وەرزی دروێنەکردنی دانەوێڵەدا بەرچاوە (عزیز، ٢٠٢٣، ل٤٩).

لەبواری پەروەردە و خوێندندا، ســاڵی (١٩٣١)، یەکەمین قوتابخانە لەکەلار بەهەوڵی حەمە بەگی جاف لەخولی دووەمی هەڵبژاردنەکانی ئەنجوومەنی نوێنەراندا بووەتە ئەندام، لەگەڵ کەریم بەگ (١٨٨٩ – ١٩٤٩)ی برایدا کراوەتەوە، بەپێی ژمارە (١)ی تۆماری گشــتی (قید عام) قوتابخانەی کەلار لەســاڵی یەکەمی خوێندندا (٣٣) قوتابی دەســتیان بەخوێندن کردووە، لەو ژمارەیە (٤) قوتابیان ڕەگەزی مێ بوون، ئەوانیش هەریەک لەقوتابی: ئەختەر محەمەد بەگ لەدایکبووی (١٩٢٦)، وەفیقە تۆفیق ئەفەندی لەدایکبووی (١٩٢٤)، قەدریە وەســتا حەمید لەدایکبووی (١٩٢٤) و ڕەعنا حەیدەر ســاڵی لەدایکبووی تۆمار نەکراوە (قید عام، ١٩٣١، رقم١)، کچان شــانبەشــانی کوڕان لەیەکەمین قوتابخانەی کەلاردا دەســتیان بەخوێندن کردووە، گۆڤاری گەلاوێژ ســەبارەت بەو دەســکەوتە لەبواری پەروەردە و خوێندندا بۆ کەریم بەگی جافی گەڕاندووەتەوە، هاتووە: "زۆر کۆشش کرد لەرێگەی ئەو قوتابخانەیەدا، ایشیکی وایکرد کورر و کچ پیکەوە تیدا بخوینن و لەئاوایی یەکانی ترەوە بەزۆر منال بهینری بۆ خویندن تیایا" (گەلاوێژ، ١٩٤٩، ل٥٨).

لەنێوان ســاڵانی (١٩٣١-١٩٤١)دا لەقوتابخانەکەدا (١١٠) قوتابی وەرگیراون و درێژەیان بەخوێندنداوە، (٩٢)یان لەرەگەزی نێر، (١٨)یشیان مێ بوون، بەڵام بەگشتی لەنێوان ساڵانی (١٩٣١-١٩٥٨) دا (٤٦) قوتابی کچ خوێندویانە، وەك ئاماژەی بۆکراوە ئەختەر محەمەد بەگ وەك یەکەمین کچ ناوی لەتۆماری قوتابخانەکەدا هاتووە، بەشــی زۆری قوتابیانی کچ نەیانتوانیوە قۆناغەکانی خوێندن تەواو بکەن، ئەوەیش زیاتر بەهۆی بارودۆخی کۆمەڵایەتییەوە بووە، لەو ماوەیەدا هیچ مامۆســتایەکی ژن لەقوتابخانەکە وانەیان نەوتووەتەوە و تەنها مامۆســتایانی پیاو خزمەتیان لەبواری پەروەردە و خوێندندا کردووە (باوەڕ، گەرمیان و ناوچەی خانەقین، ٢٠١٩، ل١١٢).

لەســەردەمی پــاشــــایەتیــدا ژنــان لەکەلار، هەنــدێــک دەرکەوتن و ڕۆڵیــان لەبواری کۆمەڵایەتیــدا بەتــایبەت لەچارەســەرکردنی کێشــە خێزانییەکاندا هەبووە، نموونەی ئەو ژنانە دەکرێت ئاماژە بەهەوڵەکانی خاتوو زیبا خانی (١٩٢١ – ١٩٧٤) کچی کەریم بەگی جاف بدەین، جگە لەکاری بەخشینی پارە بەکەسانی کەم دەرامەت و هەژار، تێکۆشاوە بۆ ئەوەی کێشــەی خێزانی و کۆمەڵایەتییەکانی ژنانی ســەردەمەکەی کەم بکاتەوە و هەوڵی چارەســەریان بدات، ئەوەیش وایکردووە بەردەوام ماڵەکەی بەڕووی ژناندا بکاتەوە کە بۆ چارەســەرکردنی کێشــەکانیان ڕوویان لێکردووە

Scanned with ACE Scanner

(شـــەریف، ٢٠١٩، ل١٨٦)، ژنان لێرەیش وەك ناوچەكانی تری كوردســـتان كاری مامانی و هەندێكجار وەك پزیشـــكێكی میللی كاریانكردووە و دەرمانی كوردەوارییان بەكارهێناوە، دەكرێت لەو بوارەدا ئاماژە بەچەند ژنێک بدەین، لەوانە: حاجی ســەلمەی ســلێمان ئەڵماس (١٨٩٧ – ١٩٩٤) دەرمانی كوردەواری بەكارهێناوە، ئامینی گەردە و نەنە ئایش... كاری مامانیان كردووە (كەلاری، ب١، ٢٠٢٠، ل٥٤).

لەبواری سیاسـی و دەسـتگیرۆیی كاری ڕێكخراوەییدا هەوڵەكان زۆر كەمن بەجۆرێک ژنان تەنها هاوكاری ماددیان بەخشیووە، هیچ ژنێک ئەندامی كاری ڕێكخراوەیی و حزبی نەبووە، بەڵام ژنان كۆمەكی یانەی سەركەوتنی كوردانیان كردووە، ئەویش دوای ئەوەی باوەڕپێكراوی گشـتی یانەكە- مارف جیاووك پاش ڕاوێژكردن بەمەبەسـتی كۆكردنەوەی هاوكاریی ماددی بۆ یانەكە، گەشتێكی چل و پێنج ڕۆژیان بەناوچە جیاجیاكانی كوردستاندا كردووە، گەشتەكە لە(١٧ی تەمموزی ١٩٤٣)دا دەسـتپێكردووە و تا (٣١ی ئابی ١٩٤٣)ی خایاندووە، لەكەلار مارف جیاووك و یاوەرەكانی بۆ ماوەی دوو ڕۆژ (٢٠ -٢١ی تەمموزی ١٩٤٣) ماونەتەوە، لێرەیش هاوكاری و كۆمەكی ماددی پێشكەشی یانەی سەركەوتن كراوە و بڕی (٢١٠) دینار كۆكراوەتەوە و ژنان بڕی (٣٧) دیناریان بەخشـیووە، بەو شـێوەیە: فەهیمە عەبدولكەریم وەنداوی– خێزانی كەریم بەگ، بڕی (١٠) دینار، كچی كەریم بەگ، بڕی (٢) دینار، خێزانی داوود بەگی جاف، بڕی (١٠) دینار، زێبای خێزانی حەمەســـەعید بەگ، بڕی (١٠) دینار، كچی ڕەزا بەگ، بڕی (٥) دینار (باربو، ١٩٤٣-١٩٤٤، ل٤٤؛ باوەڕ، ٢٠١٩، یانەی سەركەوتن، ل١١٩-١٢٠).

لەبواری ئەدەب و ڕاگەیاندندا، تاكە هەوڵێكی ژنان لەكەلاری ســـەردەمی پاشـــایەتیدا بەرچاو كەوتووە، لەگۆڤاری گەلاوێژ لە(تەمووزی ١٩٤٣)دا هۆنراوەیەك لەژێر ناوی (لایەلایە)دا بڵاوكراوەتەوە، هۆنراوەكە لەكەلارەوە لەلایەن (ژنە جافێك)وە نێردراوە، هۆنراوەكە بەو شێوەیە دەستی پێكردووە "هەی لایەلایە حسن لای لایە. لەخوام گەرەكە بگەیتە پایە..." (ژنە جافیك، ١٩٤٣، ل٣٢)، ئەو ژنە جافەی هۆنراوەی بۆ گۆڤارەكە ناردووە، حەبیبە كەریم بەگی جافە[1]، ژنێكی شۆخ و شەنگ بووە و بووەتە جێ سەرنجی خەڵكی و ناوی چووەتە نێو بەیتە شیعری فۆلكلۆری گەرمیانەوە، لەبەیتە شـــیعرێكی فۆلكلۆریدا هاتووە (حەبێ خان وەی حەبێ خان، گوڵ مەجلیســـی ناو دیوەخان...)، ئەو بەیتە شـــیعرە فۆلكلۆرییە لەلایەن ژمارەیەك هونەرمەندەوە وتراووەتەوە، لەوانە: هونەرمەندان: حسـێن عەلی (١٩٣٢-١٩٩١)، ســەلاح داوودە (١٩٤١-٢٠١٣)، جگە لەو پارچە هونراوەییەی گۆڤاری گەلاوێژ، حەبەخان گەلێك شـــیعری میللی هەبووە لەبۆنەكاندا ووتویەتیەوە (باوەڕ، ٢٠٢١، ل١٦٣).

پاش شۆڕشی (١٤ی تەمموزی ١٩٥٨)، لەكەلار و كفری، جگە لەڕێكخراوەكانی لاوان و قوتابیان و جووتیاران، ژنانیش ڕۆڵیان هەبووە، لەڕێكخراوی یەكێتیی ئافرەتاندا خۆیان ڕێكخســـتووەتەوە و ڕۆڵیان لەهۆشـــیاركردنەوەی ژنانی ســـنوورەكەدا هەبووە، لەكفری هەریەك لە(بەشـیرە مەلا ئەحمەد، لەتیفە وەسـتا محەمەد و مەلیحە عەبدوڵلا چاوش)، لەڕیزەكانی یەكیتی ئافرەتاندا ڕۆڵیان هەبووە و كاریانكردووە، كارەكانیشـــان لەچوارچێوەی ســـنورەكەدا كاریگەری هەبووە (دەلۆ، ٢٠١٩، ل١٥١)، لەكەلار حەبیبە خانمی كەریم بەگی جاف لەڕیزەكانی یەكێتیی ئافرەتاندا كاریكردووە، توانیویەتی هاوكاری ڕێكخستنەكانی پارتی دیموكارتی كوردستان لەسنوورەكەدا بێت، لەچوارچێوەی بارەگای خەبات

Scanned with ACE Scanner

چالاکیی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ڕێکخراوەیی ئەنجامداوە، لەکاتێکدا حیلمی عەلی شەریف- بەرپرسی ناوچەی کفری پارتی لەکەلار کۆبوونەوەی بەرێکخســتنەکان کردووە، لەرێگای ئەو ژنەوە لەهاتنی ســوپا ئاگادار کراوەتەوە، پاشــتر بەرپرسەکەی پارتی ڕزگاری بووە و چووەتە بناری بەمۆ و دەستی بەدورستکردنی ڕێکخستنی سەربازی کردووە (وەلی، ٢٠١٧، ل١٥؛ شریف، ٢٠١٩، ل١٢٠).

لەسەردەمی شۆڕشی (ئەیلوولی ١٩٦١)دا بنەماڵەی بەگزادەی جاف کە پاش شۆڕشی (١٤ی تەمموزی ١٩٥٨)، کەلاریان بەجێهێشتبوو و ڕوویان لەبەغداد و وڵاتی ئێران کردبوو، بەشێک لەمنداڵەکانیان قۆناغەکانی خوێندنیان تەواوکردووە، لەنێویاندا کچەکانیشیان پلەکانی خوێندنیان بە سەرکەوتووی بڕیوە، هەریەک لەپەروین ڕەزا بەگ بووەتە ئەندازیاری کشتوکاڵی و خورشیدە داود بەگ توانیویەتی بڕوانامەی بەکالۆریوس لەزانستی خۆراکدا بەدەست بهێنێت، تەنانەت کچان بەشــداری کارایان لەچالاکیەکانی قوتابخانەدا کردووە، جیاوازییەکی ئەوتۆ لەنێوان خوێندکاری کوڕ و کچدا بەدینەکراوە و زۆرجار کچان لەپێشــبڕکێ و بەدەســت هێنانی نمرەی بەرز کێبڕکێیان لەگەڵ کوڕاندا کردووە، شــێخ محەمەد شــاکەلی لەبیرەوەرییەکانی خوێندنی خۆیدا ئەو بارودۆخەی بۆ ڕۆڵی بەگزادەی جاف گەڕاندووەتەوە، چونکە بۆ خۆیان کچەکانیان ناردووەتە بەر خوێندن و هانی خەڵکیان داوە کچەکانیان بخەنە قوتابخانە (شــاکەلی، ٢٠١٦، ل٩٣ -٩٥).

شــەســتەکانی ســەدەی بیســتەم، ژنانی گوندی کەلار لەچاو ژنانی شــاردا تاڕادەیەک لەهەڵســوکەوت و پۆشــینی جلوبەرگدا کراوە و جیاواز تر بوون "ژنانی گوندنشــین جلی کوردی خۆماڵی بێ عەبا و ڕووپۆشــیان لەبەر دەکرد، بەڵام ئەو ژنانەی خەڵکی شار بۆ سەردانی کە سوکار و نا سیاوەکانیان سەردانی گوندەکانیان دەکرد، ئەمانە زۆربەیان عەبای ڕە شیان دەپۆ شی"، ژنان بەزۆری لەگەڵ باوک و برا و هاو سەرەکانیان بەمەبە ستی جێبەجێکردنی پێداوی ستیەکانیان بەتایبەت کڕینی جلی بووک سەردانی شارەکانیان کردووە، بەڵام ئەوەی هەندێکجار لەکەلار جیاواز بووە، ئەوەیە ژنان بەتەنها چوونەتە شار و زۆر جاریش بە شداری گفتوگۆ و مەجلیسی ناو ئەو ئۆتۆمبیلەیان کردووە لەکەلارەوە بۆ کفری سەرنشینەکانی گواستووەتەوە، ئەویش پاسەکەی حاجی حەسەنی کوێخا فەرەج بووە (شاکەلی، ٢٠١٢، ل٢٤٩)، سەلمە عەبدولکەریم محەمەد (١٩٣٧ – ٢٠٠٧)، ناســراو بە(ســەلە کەلاری)، ژنێکی شــۆخ وشــەنگ و چالاکی بواری کۆمەڵایەتی بووە، یەکەم ژنی ســــەردەمەکەی بووە لەســــنورەکە مکیاجی بۆ خۆڕازاندووە بەکارهێناوە و بۆنوبەرامەی بە تایبەت (مێخەك)ی لێنەبڕاوە، لەنێوان ســـاڵانی (١٩٦٧ – ١٩٧٠) دا، ئەو دەمەی باڵی مەکتەبی ســیاســی پارتی دیموکراتی کوردســـتان (باڵی جەلالی) لە کەلار چالاك بوون، هاوکاری پێشــمەرگەی کردووە و چە ند جارێك جەلال تاڵەبانی لەماڵەکەییدا میوانداری کردووە (حەمەساڵح، ٢٠١٧، ل٦).

لە پاش بەقەزابوونی کەلار لەســـەرە تای حەفتا کانی ســـەدەی ڕابردوو، ژنان ڕۆڵیان لەبواری پەروەردەدا زۆرتر دەرکەوتووە و هاتوونەتە مەیدان، مامۆســتا پاکیزە حســێن حەســەن، لەســاڵی (١٩٧٣) وەک یەکەمین مامۆســتای ژن لەمێژووی قەزاکەدا دەســتبەکاربووە، ئەو مامۆســتایە ســاڵی (١٩٤٩) لەکفری لەدایکبووە، بەشــی زمانی کوردی کۆلێژی ئادابی لەزانکۆی بەغداد لەساڵی خوێندنی (١٩٧٢ – ١٩٧٣) تەواوکردووە، لە(١ی تشرینی دووەمی ١٩٧٣) وەک یەکەمین

Scanned with ACE Scanner

مامۆستای ژن و یەکەمین بەڕێوەبەری ژن لەقوتابخانەی (کلار الجدیدة) دەستبەکاربووە، لەگەڵ ئەویشدا، مامۆستا (گویلتان حەسەن عەباس) ی هەمان کۆلێژ و بەش دامەزراوە، پاشتر سێ مامۆستای تری ژن بەناوەکانی (باری ئیتسفان یەلدا، نەجیبە حەمید و سوهێلە ئەحمەد) هەمان ساڵی خوێندن وانەیان بە(٧٣) قوتابی لەچوار پۆلدا ووتوەتەوە، ساڵی (١٩٧٥)، یەکەمین باخچەی ساوایان لەگەڕەکی بنگرد لەقەزاکەدا کراوەتەوە، یەکەمین بەڕێوەبەری مامۆستا (لەیلا حامد شەوکەت) بووە (سلێمان، ٢٠٢١، ل١٥٢؛ عەلی، ٢٠٢٣، ل ٣٠٨ -٣٠٩).

لەساڵی خوێندنی (١٩٧٩ – ١٩٨٠) دا لەگەڕەکی کەلاری کۆن قوتابخانەیەکی تایبەت بەکچان بۆ قۆناغی سەرەتایی بەناوی (قوتابخانەی کەلاری کچان)وە کراوەتەوە کەژمارەیەك مامۆستای ژن وانەیان تێداووتوەتەوە، لەهەشتاکاندا لەدواناوەندی کەلار، کچانی خوێندکار شانبەشانی کوڕان بەشدارییان لەبڵاوکراوەی سەردیواری قۆتابخانەکان (نشرة جدارية) دا کردووە، لەو ڕووەوە مامۆستا (گوڵباخ مەلا ئیبراهیم) زۆر هانی کچانی داوە بەشداری لەو چالاکیانەدا بکەن و ڕۆڵی بەرچاوە (باوەڕ، ٢٠٢٣، چاوپێکەوتن)، لەساڵی خوێندنی (١٩٨٨ – ١٩٨٩)دا یەکەمین دواناوەندی کچان بەناوی (ثانوية روشت للبنات) کراوەتەوە و لەپۆلی (١ -٦)ی لەخۆگرتووە، لەساڵی یەکەمی خوێندندا (٦٤) کچە خوێندکار وەرگیراون، تاپێش ڕاپەرینی (بەهاری ١٩٩١)، (١٨٦) خوێندکاری کچ لەو خوێندنگایە درێژەیان بەخوێندن داوە (فەقێ محمد، ٢٠٢٣، ل٤٩٨).

تەوەری دووەم

ڕۆڵی ژنان لەبواری ڕاگەیاندن لەقەزاکە لەنێوان ساڵانی (١٩٩١ – ٢٠٠٣) دا

دەرئەنجامی چەندین هۆکاری ناوخۆی، هەرێمی و نێودەوڵەتی، لە(٥ی ئازاری ١٩٩١)دا کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان بەگژ دامودەزگاکانی حکومەتی عێراقدا چوونەوە و بەشی زۆری ناوچەکانی باشووری کوردستان لەدەست ڕژێمی بەعس ئازادکرا، لەهۆکارە ناوخۆییەکانی ڕاپەڕین، دەکرێت ئاماژە بەڕاگواستن و سوتاندن و بەتاڵانبردن و پاشتر شاڵاوی بەرفراوانی ئەنفال بۆ سەر خاکی کوردستان بدەین، ئەنفال دەرئەنجامی سلبی زۆری لەسەر ناوچەی لێکۆڵینەوەکە بەجێهێشتووە، بەیەکێک لەهۆکارە سەرەکیە ناوخۆیەکانی ڕاپەڕین دانراوە (مستەفا، ٢٠٠٩، ل١٦٢)، لە(٧ – ٢٠ی نیسانی ١٩٨٨)، حکومەتی عێراقی لەچوارچێوەی ئەنفالی سێدا هێرشێکی بەرفراوانی کردە سەر ناوچەکە، ئەنفالی سێی گەرمیان گەورەترین شاڵاوەکانی ئەنفال بووە، خۆی لە سێ پەلاماری جیاجیادا بینووەتەوە، لەپەلاماری سێیەمدا بۆ سەر سەنگاو و باشووری گەرمیان زۆرترین هاوڵاتی بەتایبەت لە(٤/١٤) دا ئەنفالکران، لەهەردوو گوندی (ملەسورە و کولەجۆ)ی سەر بەقەزای کەلار ژمارەیەکی زۆر خەڵکی سنورەکە پاش کۆکردنەوەیان ئەنفالکران، لەشاڵاوی ئەنفالی گەرمیاندا نزیکەی (٥٠٠) گوند وێران و (٣٠) هەزار هاوڵاتی بەژن و منداڵەوە جینۆسایدکران (سالح، ٢٠٠٢، ل٦٣ -٧٠).

دەرئەنجامی ئەو سیاسەتە توندوتیژەی حکومەتی عێراق، سنوری گەرمیان بەشێوەیەکی حەماسی بەشدارییان لەڕاپەڕینی (بەهاری ١٩٩١)دا کردووە، لە(٩ی ئازار) دا قەزای کەلار لەدامودەزگاکانی ڕژێمی بەعس پاککرایەوە، ڕێکخستنە نهێنیەکانی پارت و ڕێکخراوەکان، بەرنامەڕێژیان بۆ ڕاپەڕین کردبوو، دەیان شانەی چەکدار لەنێو شارەکەدا

Scanned with ACE Scanner

دروستکرابوو، بەرەبەیانی ئەو ڕۆژە جموجوڵی نائاسایی لەنێو بازاڕی کەلار بەدیکراوە و دوکانەکان داخراون، خەڵکی پەلاماری دامودەزگانیاندا و بەبێ بەرگری سەرجەم شوێنەکان بەدامودەزگای پۆلیس و ئاسایشەوە گیراون، پاش نیوەڕۆ هێزێکی زۆری پێشمەرگە گەیشتوونەتە قەزاکە، بەڵام بەعس بەو دۆخە ڕازی نەبوو و چەند جارێک بەفڕۆکە و تانک هێرشیان بۆ سەر خەڵکی سڤیل و هێزی پێشمەرگە کردووە (مستەفا، ٢٠٠٩، ل٣٢٢ -٣٢٣).

ژنان لەڕاپەڕیندا بە شداریان لەجۆ شوخرۆ شی جەماوەردا کردووە، سەرەتای ڕاپەڕین لەقەزاکەدا بەخوێنی خۆیان لاپەڕەیەکی درەوشاوەیان تۆمارکردووە و چەند ژنێک بوونەتە یەکەمین دەستەی ژنان و وەک شەهیدی ڕاپەڕین ناویان هاتووە، لە(٢٥ی ئازاری ١٩٩١) دا کاتێک ڕێکخراوی مجاهدینی خەلق لەچوارچێوەی پلانێکی حکومەتی عێراقی هێرشیان بۆ سەر کەلار کردووە، لەئەنجامی ئەو هێرشەدا یازدە هاوڵاتی سڤیل کوژراو (شەهید) بوون، لەنێویاندا سێ ژن و کچێکی مێرمنداڵ بە ناوەکانی: زوحا فازڵ لە دایکبووی (١٩٦٥)، پزیشک لەنەخۆشخانەی کەلار، جوان ڕەووف محەمەد لەدایکبووی (١٩٦٣)، پزیشک لەنەخۆشخانەی کەلار، لەیلا فازڵی لەدایکبووی (١٩٦٦) و سەلار محەمەد ئەمین میزرای لەدایکبوو (١٩٨٠)ی تێدابووە، هەمان ڕۆژ شاعیری ناسراو محەمەد حەسەن حەمید ناسراو بە(پەژار) وەک یەکەمین شاعیری شەهیدی ڕاپەڕین ناوی تۆمارکراوە (حەمید، ٢٠١٩، ل١٤٥).

ژیانی هاوڵاتیان کەلار، پاش شاڵاوی ئەنفال و ڕاپەڕین بەرۆژگارێکی سەختی ئەمنی و ئابورییدا گوزەریکردووە کەباروگوزەرانی ژنان بەتایبەت ژنانی کەسوکاری ئەنفال زۆر سەختر بووە، ئەنفال شوێنەوارێکی نێگەتیفی لەسەر کۆمەڵگەی کوردەواری داناوە و کاریگەری گەورەی لەسەر ژیانی کۆمەڵایەتی خەڵکی بەتایبەت ژنان بەجێهێشتووە، ئەمە سەرباری خراپی لایەنی دەرونی ڕەگەزی مێینە لەپاش پرۆسەی ئەنفال، دووبارە بەبێ مێرد و کەسوکار دەستیان بەژیان کردووەتەوە (سالح، ٢٠٠٢، ل٩٧)، لەنێو نەهامەتیکاندا، ژنانی کەلار جارێکتر لەکایە جۆربەجۆرەکاندا ڕۆڵیان بەرجستە بووەتەوە، پاش ڕاپەڕین و دامەزراندنی پەرلەمان و حکومەتی هەرێمی کوردستان، پارتە سیاسیەکان چەندین ڕێکخراوی کۆمەڵگەی مەدەنیان لەناوچە جیاجیاکان و لەسنوری گەرمیان کردووەتەوە، لەنێو ئەو ڕیکخراوانەیشدا، ڕێکخراوەکانی ژنان و ئافرەتان دەستبەکاربوون (مستەفا، ٢٠٠٩، ل٤٦٥؛ عزیز، ٢٠٢٣، ل٦٠)، ساڵی (١٩٩٣) لەگەرمیان ڕێکخراوی یەکێتی ژنانی کوردستان لقی خۆی کردووەتەوە و لەکەلار کۆمیتەی ئەو یەکێتیبە دامەزراوە، ریکخراوەکە بەشی ڕاگەیاندنی هەبووە و لەسەرەتاوە (وەزیرە ئەمین)، کاری ڕاگەیاندنی تێداکردووە (شێخ عەبدوڵلا، ٢٠٢٣، چاوپێکەوتن).

ژنان لەکەلار پاش ڕاپەڕین، بەشێوەیەکی لەسەرخۆ لەبواری ڕاگەیاندندا دەستیان بەکارکردووە، سەرەتای کارکردنیان لەبواری ڕاگەیاندنی بیستراو (ڕادیۆ)دا بووە، لە(١ی حوزەیرانی ١٩٩٣) دا ڕادیۆی دەنگی گەرمیان[٢] دەستی بەپەخشکردووە، لەڕادیۆکەدا سەرباری ڕێگری جۆربەجۆر، بەڵام ژمارەیەک ژن توانیویانە دەست بەکارکردن بکەن، پەخشی ڕادیۆی گەرمیان لەسەرەتاوە سنوری قەزای کەلاری گرتووەتەوە، بەڵام پاشتر پەخشەکەی بۆ تەواوی گەرمیان بووە بەتایبەت لەگوندەکاندا گوێگری زۆریان هەبووە، لەیەکەم ڕۆژی پەخشی ڕادیۆکەدا شانبەشانی پیاوان، سۆبیە عوسمان محەمەد[٣] وەک یەکەمین ژنە ڕاگەیاندنکار کاری بێژەریکردووە، سەرباری خراپی دۆخی کۆمەڵایەتی و ئابوری

Scanned with ACE Scanner

و ئەمنی سنورەکە، بەڵام توانیویەتی تا (١٥ی ئەیلوولی ١٩٩٥)، لەو ڕادیۆیەدا بمێنێتەوە، ئەو ژنە ڕاگەیاندنكارە سەرباری پێشكەشكردنی ژمارەیەك بەرنامە، ڕۆڵی سەرەکی لەدوو بەرنامەی هەمیشەیدا هەبووە، ئەوانیش بەرنامەکانی (ژن لە مێژوودا، شـــنەی بەیان)، بەرنامەی ژن لە مێژوودا یەکێک بووە لەو بەرنامانەی جگە لەناساندنی ژنان و ڕۆڵیان لەکایە جۆرەبەجۆرەکاندا، هاوکات تێیدا تیشک خراوەتە سەر پرسی ژنان و ئاریشە جۆربەجۆرەکانی ڕەگەزی مێ لەکۆمەڵی کوردەوارییدا (ئێزگەی دەنگی گەرمیان، ٢٠١٠، ژمارە ٨٩؛ عوسمان، ٢٠٢٣، چاوپێکەوتن).

ڕادیۆی دەنگی گەرمیان وەک ڕادیۆیەکی لۆکاڵی دەرگای بۆ کچان و ژنانی شـــارەکە ئاوەڵاکردووە، پاش ســـۆیبە عوسمان، ژن و کچی تریش کاری ڕاگەیاندنیان تێیداکردووە، ئەو ژنانەی وەک کارمەندی هەمیشەی کاریانکردووە، وەك لەخشتەی خوارەوە ناوەکانیان هاتووە: (قادر، ٢٠١٨، ل١٤ – ٢١).

خشتەی ژمارە (١)، ناوی کارمەندانی ژن لەڕادیۆی دەنگی گەرمیان

ز	ناوی کارمەند	کار
١.	خالیدە مەجید	بێژەری بەشی کوردی
٢.	کۆیان هەژار	بێژەری بەشی کوردی
٣.	خەبات ئیبراهیم	بێژەری بەشی کوردی
٤.	سەرگوڵ کەریم	بێژەری بەشی کوردی
٥.	هەرمێ نامیق	بێژەری بەشی کوردی
٦.	هێرۆ عەبدوڵلا	بێژەری بەشی کوردی
٧.	بەدریە حەسەن	پێشکەشکار
٨.	سەمیرە محەمەد	پێشکەشکار
٩.	ئەڤین مەحموود	پێشکەشکاری بەرنامەی منداڵان
١٠.	شیلان هەواس	پێشکەشکاری بەرنامەی منداڵان
١١.	ساکار	مۆنتێر

هەر لەڕادیۆکەدا هەریەک لەجوان ئیبراهیم باجەڵان و بەناز خالید[٤] شـانبەشـانی ژمارەیەک کارمەندی پیاو بەشـی عەرەبی ڕادیۆکەیان بەڕێوەبردووە چ وەک بێژەر یان دەرهێنەرکاریانکردووە، جگە لەمانیش ژمارەیەک کچ و ژنی تر بەرنامەی ناوبەناویان پێشـــکەشـــکردووە، لەوانە: دکتۆرە چرۆ، ژیان محەمەد ســـەعید[٥]، هەردوو خوشـــک (جیهان و شـــیلان محەمەد ئیبراهیم)، تابان شـــێخ عەبدوڵلا[٦]، مهاباد ســـلێمان، هەردوو خوشـــکی منداڵ (دنیا و میدیا نیزام)، بەرنامەی منداڵانیان پێشـــکەشـــکردووە، هەرلەڕادیۆکەوە، لقی گەرمیانی یەکێتی ژنان بۆ زیاتر هۆشـــیارکردنەوەی کۆمەڵگە و کارکردن لەبواری ڕاگەیاندندا بەرنامەی ژنانیان دەستپێکردووە، هەردوو کارمەندی ڕادیۆکە (خالیدە مەجید و بەناز خالید) وەک دوو ئەندامی کارای ڕێکخراوەکە لەو ڕووەوە پێشـــەنگ بوون، بەناز خالید لەنێوان ســـاڵانی (١٩٩٨–

Scanned with ACE Scanner

٢٠٠١) دا بەرنامەیەکی بەناوی (دەنگی ژنان) پێشکەشکردووە، بەرنامەکە زۆرتر پرۆگرامێکی هۆشیاری- کۆمەڵایەتی و گەشەپێدانی مرۆیی بووە (قادر، ٢٠١٨، ل١٤ – ٢١).

لەپاش کردنەوەی ڕادیۆی گەرمیان، لەلایەن پارتە سیاسییەکانی ترەوە بیر لەدامەزراندنی ڕادیۆی تر بۆ خزمەتی هاوڵاتیانی سنورەکە کراوەتەوە، ڕادیۆی ئازادی سەر بەمەحەلی کەرکووکی- حزبی شیوعی کوردستان لە(٢١ی حوزەیرانی ١٩٩٥) دا بەهەردوو زمانی کوردی و عەرەبی دەستی بەپەخشکردنکردووە، لەو ڕادیۆیەدا ژنان خزمەتیانکردووە و جێدەستیان دیارە، (درەخشان محەمەد عەلی)، وەك یەکەمین بێژەری ژن دامەزراوە و بۆ ماوەی ساڵ و نیوێك کاریکردووە، پاشتر هەریەک لە(فریشتە عەلی سلێمان، فاتمە مەحموود حەسەن و ڕێژاو عادل حەسەن) وەک پێشکەشکار و دەرهێنەر لەنێوان ساڵانی (١٩٩٧ -٢٠٠٣)دا کاریانکردووە، ڕێکخراوی کۆمەڵەی ئافرەتانی کوردستان لەڕێگای ڕادیۆکەوە پەیام و دیدگاکانیان بەهاوڵاتیان بەگشتی و ژنان بەتایبەت گەیاندووە (ڕەحیم، ٢٠٢٣، چاوپێکەوتن؛ سلێمان، ٢٠٢٣، پەیوەندی تەلەفۆنی)، یەکگرتووی ئیسلامی کوردستان لەسنوری گەرمیان، لە(٢٥ی تەموزی ١٩٩٧) دا دەنگی یەکگرتوو– ڕادیۆی کەلاری لەسەر شەپۆلی AM کردووەتەوە، لەسەرەتاوە هەریەك لە(حەیات محەمەد عەلی وەك بێژەر، ڕێزان عەلی محەمەد وەك مۆنتێر) کاری ڕاگەیاندنیان کردووە، ڕێکخراوی یەکگرتووی خوشکان، بەرنامەی (سەدای خوشکان)یان لەڕادیۆکەوە بڵاوکردووەتەوە هەروەها ژمارەیەك ژنی تر کاری ڕاگەیاندنیان کردووە (وەرزێر، ٢٠٢٠، ل٣٣١، ٣٣٥).

خشتەی ژمارە (٢)، ناوی ژنانی ڕاگەیاندنکار لەدەنگی یەکگرتوو- ڕادیۆی کەلار

ز	ناوی ژنە ڕاگەیاندنکار	پیشە
١.	گوڵاڵە عەبدولعەزیز	پێشکەشکار
٢.	شنۆ قادر	پێشکەشکار
٣.	هەدیە ڕەفعەت	پێشکەشکار
٤.	هودا ئەمیر	پێشکەشکار

لەسەردەمی گەمارۆی ئابوری لەسەرعێراق لەلایەن کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی لەلایەکەوە، هاوکات گەمارۆی حکومەتی عێراق لەسەر کوردستان لەلایەکی ترەوە، لەسایەی شەڕی ناوخۆدا، خەڵکی کوردستان بەگشتی و گەرمیان و کەلار بەتایبەتی بەشێوەیەکی سەخت ژیانیان گوزەراندووە، لەو دەمەدا لەبواری ڕاگەیاندنی بینراودا جگە لەگەیشتنی پەخشی کەناڵە تەلەفیزیۆنەکانی وولاتی ئێران، تەنها کەناڵێکی کوردی پەخشی بەسنوری توێژینەوەکە گەیشتووە (تەلەفیزیۆنی گەلی کوردستان)ی شاری سلێمانی بووە، هاوڵاتیان لەو کەناڵەوە هەواڵ و زانیارییەکانیان وەرگرتووە، لەو بارودۆخەدا لە(١٩ی ئایاری ١٩٩٧)دا یەکەمین کەناڵی لۆکاڵی بەناوی (تەلەفیزیۆنی کەلار Kalar TV) لەلایەن کۆمیتەی کەلاری یەکێتی نیشتیمانیەوە دەستی بەپەخشکردنکردووە، حەسەن جیهاد یەکەمین بەڕێوەبەری کەناڵەکە

Scanned with ACE Scanner

بووە، لەگەڵ ژمارەیەک لەڕاگەیاندنکاری پیاو و ژن پیکەوە کاریانکردووە و پەخشـــی تەلەفیزیۆنەکە تا ســاڵی (٢٠٠١)، بەردەوام بووە (باجەڵان، ٢٠١١، ل١٣٧).

لەتەلەفیزیۆنی کەلاردا شـانبەشـانی پیاوان، ژنان توانیویانە کاری ڕاگەیاندن بەئەنجام بگەیەنن، بەدریە محەمەد[٧] وەک یەکەمین ژنی ڕاگەیاندنکار لەبواری تەلەفیزیۆندا دەرکەوتووە، ئەو ژنە ڕاگەیاندنکارە لەســـەرەتای پەخشـــی کەناڵەکەدا دەستبەکاربووە و ژمارەیەك بەرنامەی ئامادە و پێشکەشکردووە، بەرنامەی: ڕۆژانەی تەلەفیزیۆن، کشتوکاڵ، ڕیپۆرتاژ، مێزگرد و پرســیار و دیاری...، پاش ئەویش، جیهان محەمەد ئیبراهیم هاتووەتە کەناڵەکە و وەک جووت ژنی ڕاگەیاندنکار کاریانکردووە، پاشــتر چەند کچ و ژنێکی تر بەرنامەیان پێشــکەشــکردووە، لەوانە (خالیدە مەجید، بەناز خالید و ژیان محەمەد ســەعید)، ڕاگەیاندنی کۆمیتەی کەلاری یەکێتی ژنانی کوردســـتان پەیامەکانیان لەڕێگای بەرنامەیەکی تایبەتەوە بەژنانی ســـنورەکە گەیاندووە، هەریەک لەتابان شـــێخ عەبدوڵڵا، گوڵاڵە عەزیز[٨] لەو ڕووەوە ڕۆڵیان هەبووە، گوڵاڵە عەزیز توانیویەتی بەرنامەیەک لەســـەر پرســـی مافی مرۆڤ ئامادە و پێشـــکەش بکات، ژیان محەمەد سـەعید پرۆگرامێکی تایبەتی لەسـەر پرسـی ئەنفال ئامادە و پێشـکەشـکردووە، بەرنامەکە بۆ کۆژانی ژنانی قوربانی ئەنفال و کەسـوکاریان تەرخانکراوە، دەرکەوتنی ژنان لە تەلەفیزیۆن بۆ ئەو سـەردەمە کارێکی بڤە و عەیبە و دوور لەدابونەریت بووە، هەربۆیە ژنانی ڕاگەیاندنکار تووشـــی ڕێگری و تانەوتوانجی کۆمەڵایەتی بوونەتەوە، بەڵام ئەوان بەهاوکاری کە سوکاریان توانیویانە بە سەر کۆ سپەکاندا زاڵ بن و لەکاری ڕاگەیاندن بەردەوام بوون (سەعدوڵڵا، ٢٠٢٣، چاوپێکەوتن).

کارکردنی ژنان لەڕادیۆ و تەلەفیزیۆنە لۆکاڵیەکاندا دەرگای لە سەر پشت بۆ کردونەتەوە کەهەوڵی بەرەو پێشچوون بدەن و لەڕاگەیاندن و کەناڵەکانی سەنتەردا کاربکەن، پاش بڵاوکردنەوەی ڕۆژنامەی (هەرێمی کورد ستان)ی زمانحاڵی حکومەتی هەرێمی کوردســـتان– ئیدارەی ســـلێمانی، ژمارەیەك ڕۆژنامەنووس تێیدا کاریانکردووە، ڕاگەیاندنکار (ژیان محەمەد سەعید)، وەك پەیامنێری ڕۆژنامەکە لە سنوری گەرمیان و کەلاردا دە ستبەکاربووە، لەمێژووی کاری ڕاگەیاندن لەشـــارەکەدا بووەتە یەکەمین ڕۆژنامەنووســـی ژن کاری پەیامنێری بۆ ڕۆژنامەیەکی ســـەنتەر بکات، یەکەم کاری ڕۆژنامەنوو سی ژیان محەمەد سەعید بۆ ڕۆژنامەکە خۆی لەناردنی هەواڵی ڕۆژنامەوانییدا بینیوەتەوە، لەژمار (٣٦) ی (٤ی حوزەیرانی ١٩٩٧) دا چەند هەواڵێکی ســـنوری گەرمیان و کەلاری ئامادەکردووە (هەرێمی کوردســـتان، ١٩٩٧، ل٢)، ئەو ژنە ڕۆژنامەنووســـە چەندین کاری جۆربەجۆری ڕۆژنامەنووســـی ئامادەکردووە، خۆی لەئامادەکردنی (هەواڵ، ڕیپۆرتاژ و بەدواداچوون، چاوپێکەوتن و نووســـینی ووتار)دا بینیووەتەوە، هەر لەســـەرەتای کارکردنیدا هەســـتاوە بەئامادەکردنی ڕیپۆرتاژێک لەســـەر بەشـــی نەشـــتەرگەری نەخۆشـــخانەی گشـــتی کەلار، ئەوەی جێگای ســـەرەنجە، لە ئامادەکردنی ڕیپۆر تاژەکەدا بەتەنها لایەنە پۆزەتیفە کان نەخراوەتەڕوو، بەڵکو باس لەکەموکوڕییە کانیش کراوە کەبەشەکە بەدەست چەند کەموکوڕیەوە گرفتاربووە (سەعید، ژ: ٤٤، ١٩٩٧، ل٥).

کاتێک لاپەڕەکانی ڕۆژنامەی هەرێمی کوردســـتان هەڵدەدەیتەوە، ئەوەی لەکارەکانی ژنە پەیامنێرەکەی کەلاردا بەرچاووکەوتوون، جگە لەکایە جۆربەجۆرەکان کەکاری ڕۆژنامەنوو سی لە سەر ئەنجامداوە، بەڵام پرس و ئاریشەکانی

Scanned with ACE Scanner

ژنـان و ئەنفـال بـایەخی تـایبەتی پێـدراوە و لەو ڕووەوە هەوڵیـداوە لەکـارەکـانیـدا ڕەنگبـداتەوە، (گەرمیـان و بیرەوەرییەکانی ئەنفال) یەکێکە لەکارە ڕۆژنامەوانیەکانیی، تێیدا ژمارەیەك هاووڵاتی کەســوکاری ئەنفالی بەســەر کردووەتەوە بەتایبەت ژنان لەمەرگەســاتی ئەنفال گەڕاونەتەوە و چیرۆکەکانی خۆیان گێڕاوەتەوە (ســەعید، ژ: ٨٢، ١٩٩٧، ل٥)، لەکارە ڕۆژنامەوانیەکانیدا ئەوە بەدیدکراوە باســی لەکێشــە هەنووکەیەکانی کەســوکاری ئەنفالی کردووە لەڕێگایەوە هانی حکومەت و ڕێکخراوەکانی داوە بەهانایانەوە بچن بەتایبەت ئەو ســەردەمە ژمارەیەك ڕێکخراوی خێرخوازی بیانی لەکوردســتان کاریانکردووە (ســەعید، ژ: ٩٥، ١٩٩٧، ل٥)، پرس و باسـوخواسـتی ژنان گرنگی و ڕۆڵی خۆی هەبووە، لەبەدواداچونێکی ڕۆژنامەوانی تایبەتدا تیشـکی خسـتووتە سـەر خولەکانی نەهێشـتنی نەخوێندەواری ژنان لەگەرمیان، ئەو خولانەی بەگرنگ بۆ ژنان وەســفکردووە بەتایبەت بەهۆی ئەوەی لەپێشــتردا ژنانی ســنورەکە بەهۆکاری جۆربەجۆر نەیانتوانیووە ڕوو لەناوەندەکانی خوێندن بکەن (ســەعید، ژ: ٣٠٧، ١٩٩٧، ل٤)، "لەکەلار یەکەمین کچ پەیمانگای هونەرەجوانەکانی تەواو کرد"، ئەوە ناونیشــانی یەکێک لەدیدارەکانێتی بۆ ڕۆژنامەکە، ڕۆڵی ژنی تێدا خستووەتە بەرباس کەخاتوو (شیلان سالّح)ی لەدایکبووی ساڵی (١٩٧٩)، توانیویەتی بەشی شێوەکاری تەواو بکات و بەشداری لەپێشانگاکاندا کردووە (سەعید، ژ:٣٢٥، ١٩٩٧، ل٨).

هەنگاوەکانی ژنانی قەزای کەلار لەبواری ڕاگەیاندندا تەنها لەکەناڵە لۆکاڵیەکانی ســنورەکەدا قەتیس نەبووە، بەڵکو هەردوو ژنە ڕاگەیاندنکار (بەناز خالید، خالیدە مەجید)، وەک دوو ژن کاری پەیامنێریان لەبواری تەلەفیزیۆنی سەنتەردا کردووە، بەناز خالید لەسـاڵی (١٩٩٩)دا وەک یەکەمین ژنی قەزاکە بووەتە پەیامنێری (تەلەفیزیۆنی گەلی کوردســتان)، لەماوەی کارکردنیدا توانیویەتی دەیان هەواڵ و ڕاپۆرت و بەدواداچوون ئامادە بکات، بەشــی زۆری کارەکانی بۆ بەرنامەیەکی ڕۆژانەی تەلەفیزیۆنەکە بووە بەناوی (ئەم کاتەتان باش)، لەبەرنامەکەدا زۆرجار کێشە و کەموکوڕیەکانی سـنوری کەلار و گەرمیان خراوەتە بەرباس، بەتایبەت کێشـەی ژنانی کەسـوکاری ئەنفال. پاش ئەوەی کەناڵی ئاسـمانی (کوردســات)، لەســەرەتای ســاڵی (٢٠٠٠) دا دەســتی بەپەخشــکردووە، ژنە ڕاگەیاندنکار (خالیدە مەجید) لەســەرەتای دامەزراندنی کەناڵەکەوە بووەتە پەیامنێریان، هەواڵ و ڕاپۆرت و بەدواداچوونەکانی بۆ کەناڵەکە ناردووە و پەخشبووە (خالید، ٢٠٢٣، چاوپێکەوتن).

ژنانی ڕاگەیاندنکار لەکەلار بەشــی زۆری ئەوانەی لەڕادیۆ و تەلەفیزیۆنەکاندا کاریانکردووە، پاشــتر لەڕێگای ڕۆژنامەکانەوە دەسـتیان بەنووسـین کردووە و لەو ڕێگایەوە وویسـتویانە پەیامەکانیان بگەیەنن بەتایبەت تیشـکیان خستووتە سەر پرس و کێشەکانی ژنان و ئەنفال، گوڵاڵە عەزیز لەڕۆژنامەی هەرێمی کوردستاندا ووتارێکی لەژێر ناوی (ئەو دەمەی ژن هاوســەر و هاوڕێت بێت)دا نووســیوە، لەووتارەکەدا باســی لەپیاوێکی بەهرەداری نابیناکردووە کەچاوەکانی لەدەسـتداوە و بەهاوکاری هاوسـەرەکەی توانیویەتی چەندین بابەت بۆ ڕۆژنامە و گۆڤارەکان بنووسێت، گوڵاڵە لەووتارەکەیدا باســی لەژن وەک ڕەگەزێکی هاوکار لەژیاندا کردووە (گەرمیان، ١٩٩٩، ل٧)، لەبەدواداچوونێکی ڕۆژنامەنووســیدا، ئەو ژنە ڕاگەیاندنکارە تیشــکی خســتووەتە ســەر ئێش و ئازاری ژنانی کەســوکاری ئەنفال، لەبەدواداچوونەکەدا باسی لەنەهامەتیەکانی چەند ژنێک لەکاتی پرۆسەی ئەنفالدا کەبراونەتە زیندانی نوگرەسەلمان و

Scanned with ACE Scanner

پاشتر ئازادکراون و لەناحیەی ڕزگاری دانیشتوون کردووە، ژنان دەردەسەری و نەهامەتیەکانی زیندانیان گێڕاوەتەوە (گەرمیان، ٢٠٠١، ل٥).

تابان شێخ عەبدوڵلا(تابان گەرمیانی)، لەڕێگای پەڕەی ڕۆژنامەکانەوە دیدوپەیامەکانی خستووەتەڕوو زۆرتر هەوڵیداوە جۆرە یەکسانیەک لەنێوان هەردوو ڕەگەزدا بدۆزێتەوە، لەگەڵیشیدا پەرژاوەتە سەر نەهامەتیەکانی ژنان بەتایبەت ژنانی کەسوکاری ئەنفال، یەکەم ووتاری لەژێر ناونیشانی (گەشتێك بەنێو ئازاری ژنانی کەسوکار ئەنفال کراودا) لەڕۆژنامەی کوردستانی نوێ لە(٢ی ئاياری ٢٠٠٠)دا بڵاوکراوەتەوە، هەروەها ووتارێکی دیکەی لەژێر ناونیشانی (خوێندنەوەیەکی تر بۆ ژنان و مەسەلەی ئازادییان) نووسیووە، تێیدا تیشکی خستووەتە سەر ئازادی و تێڕوانینی تاکەکان بۆ ئەو چەمکە، پاشتر ئازادی ژنی لەنێو کۆمەڵگەی کوردیدا خستووەتە بەرباس، لەبە شێکییدا نوو سیویەتی: "جیاوازی نێوان نێرومێ هەر لەدایکبوونەوە وەک پرۆ سەیەک شەرعیەتی وەرگرتووە، بەمەیش کاریگەری زۆری بووە لەسەر کەسایەتی ژن"، کۆتای ووتارەکەی بەوەهێناوە، ئازادی بەدەست دەهێنرێت و نابەخشرێت. تابان گەرمیانی لەنێوان (ئاياری ٢٠٠٠ – ئازاری ٢٠٠٣)دا (١٦) ووتاری تایبەت بەئاریشە و پرسەکانی ژنانی لەهەردوو ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ و ژیانەوە[٩] دا بڵاوکردووەتەوە (گەرمیانی ٢٠٢١، ل٧).

ئەوەی جێگای سەرەنجە لە(١٥ی تەمووزی ٢٠٠١) دا هەریەک لەڕاگەیاندنکاران (گوڵاڵەی گەرمیان، ژیان محەمەد سەعید و تابان شێخ عەبدوڵلا) لەووتارێکی هاوبەشدا گلەیی نامەیەکیان بۆ ڕای گشتی بڵاوکردووەتەوە، ئەوەیش پاش ئەوەی ئەوان لەڕێگای (سالار حەمەسور)ەوە یاداشتێکیان بەناوی ئەدیب و نوسەران و کەسوکاری ئەنفالەوە بۆ ڕای گشتی و کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی سەبارەت بەجینۆساید و قوربانیانی ئەنفال بەرزکردوەتەوە، بەڵام پاشتر ئەو کارە بەئاراستەیەکی تردا براوە، هەربۆیە ئەو سێ ژنە ڕاگەیاندنکارە بەهاوبەشی ئەو گلەی نامەیەکیان نووسیوە و بڵاوکراوەتەوە (کوردستانی نوێ، ٢٠٠١، ل٧)، ئەوەی جێگای باسە و پێویستە لێرەدا ئاماژەی بۆ بکرێت، جگە لەکاری ڕاگەیاندن، ژمارەیەك ژن لەو قۆناغەدا لەقەزاکەدا لەبواری ئەدەبیدا چالاك بوون و کاری نووسین و وەرگێڕانیان ئەنجامداوە (باوەڕ، ٢٠٢٣، چاوپێکەوتن).

خشتەی ژمارە (٣)، ناوی ژنانی ئەدیب لەکەلاردا

ز	ناوی ژنانی ئەدیب	بوار
١.	سارا ئەفراسیاو	چیرۆکنووس
٢.	ناسك شێخ محەمەد شاکەلی	نووسەر
٣.	نەسرین شاکەلی	نووسەر
٤.	کەژاڵ حسێن فەتاح	نووسەر
٥.	پەری محەمەد شاکەلی	وەرگێڕ
٦.	ئاواز فاتح جاف	وەرگێڕ

Scanned with ACE Scanner

لە ناحیەی پێباز (باوەنور)ی سـەر بەقەزای کەلار، دوو ژنە ڕاگە یاندنکار لەبواری ڕۆژنامەنووسـیدا دەسـتیان بەکارکردووە، ئەوانیش هەریەک لە(مژە مەحموود جاف، سوعاد محەمەد عەزیز) بوون، مژدە مەحموود جاف لەڕێگای ڕۆژنامەی هەرێمی کوردسـتانەوە چەند کارێکی ڕۆژنامەنووسـی کردووە، لەگەڵیشـیدا دەسـتی بەبڵاوکردنەوەی چیرۆکەکـانی کردووە و لەڕووپەڕی ڕۆژنـامەکەدا بەدیکراون، لەسـەرەتـای (ئـایـاری ٢٠٠١)دا یەکەمین هەواڵی ڕۆژنامەنووسی بۆ ڕۆژنامەکە لەژێر ناونیشـانی (پێشـنگایەک لەپێباز) دا ناردووە، تێیدا تیشکی خستووەتە سـەر ئەو چالاکیە هونەرییە لەلایەن ئەو دوا ناوە ندییەوە کراوەتەوە (جاف، ٢٠٠١، ل٨)، سـو عاد محەمەد عەزیز لەڕۆژنامەی کورد ستانی نوێدا لەناحیەکەوە بەهەواڵ و ڕاپۆرت دە ستی بەکاری ڕۆژنامەنوو سی کردووە، یەکەم کاری ئەو خاتوونە خۆی لەبەدواداچوونێکی ڕۆژنامەنووسـیدا لەژێر ناونیشـانی (پردی تۆقگە– مەیدان پێویسـتی بە چاککردن هەیە) بینیووەتەوە (عەزیز، ژ: ٢٤٥٧، ٢٠٠١، ل٤)، لە کارێکی تری ڕۆژ نا مەنووسـیدا بەدواداچوونێکی ووردی لەسـەر پرۆژە خزمەتگوزارییەکانی ناحیەکە کردووە، لەبەشێکی بەدواداچوونەکەدا قسەی لەسەر کەموکوڕی و گرفتەکان و ئاسۆکانی چارەسـەرکردنی کردووە، ئەو ژنە ڕاگەیاندنکارە زۆرتر لەکارە ڕۆژنامەنووسـیەکانیدا تیشـکی خسـتووەتە سـەر لایەنی خزمەتگوزاری و کەموکوڕییەکانی ناحیەی پێباز لەپیش پرۆسەی ئازادی عێراقەوە (عەزیز، ژ: ٢٤٧٤، ٢٠٠١، ل٤).

تەوەری سێیەم

ڕۆڵی ژنان لەبواری ڕاگەیاندن لەکەلاردا و دامەزراندنی ڕادیۆی تەوار (٢٠٠٣ – ٢٠١١)

لە(٩ی نیسانی ٢٠٠٣)دا هێزی هاوپەیمانان توانیان ڕژێمی بەعس لەعێراق لەسەرکار لابەرن، لەناوەندە میدیاییەکاندا بە(پرۆ سەی ئازادی عێراق) ناوزەندکراوە، لەو مێژووە بەدواوە هەرێمی کورد ستان بەقۆناغێکی نوێدا گوزەری کردووە و بەهۆیەوە سەردەمێکی تازە هاتووەتە کایەوە، پاش (نیسانی ٢٠٠٣)، بە شی زۆری سێکتەر و کایەکانی ژیان بەخێرای دەسـتیان بەگۆڕانکاری کردووە، گۆڕانکارییە خێراکان کاریگەری لەسـەر ڕاگەیاندن بەگشـتی و پرسـی ژنان بەتایبەتی هەبووە، کەلار وەک یەکێک لەقەزاکانی هەرێمی کوردسـتان بەدەر لەگۆڕانکارییەکانی پاش پرۆسـەی ئازادی عێراق نەبووە، لەبواری ڕاگەیـانـدنـدا سـەردەمێکی تـازە دەسـتپێکردووە بەسـەردەمی زێڕینی بوارەکـە لەسـنورەکەدا ناوزەندکراوە، بووەتە هۆی دەمەزراندنی چەندین کەناڵی ڕاگەیاندنی نوێ و دەرچوونی ژمارەیەک ڕۆژنامە و بڵاوکراوە بەتایبەت لەبواری ڕاگەیاندنی ژناندا (گەرمیانی، ٢٠١٧، ل١٨).

لەسـەر ئاسـتی هەرێمی کوردسـتان و عێراق، یەکەمین ڕادیۆی تایبەت بەژنان لەکەلار بەناوی (ڕادیۆی تەوار) دامەزراوە، ڕادیۆکە لەسەرەتاوە لەسەر سیستەمی AM لە(٤ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٣) دا بەشێوەی ئەزموونی دەستی بە پەخشـکردنکردووە، لە(٤ی تشـرینی دووەم)ی هەمان سـاڵدا پەخشـی ئاسـایی دەسـتپێکردووە، ڕادیۆکە سـەر بەڕاگەیاندنی (یەکێتی ژنانی کورد ستان) لەگەرمیان بووە، ئەو ڕادیۆییە پرۆژەی هاوبە شی نێوان (ڕێکخراوی NPAی نەرویجی و ڕاگەیاندنی یەکێتی ژنانی کوردسـتان) بووە، لەپرۆشـەری پرۆژەکەدا کەرێکخرای NPA چاپ و بڵاوی کردووەتەوە، هاتووە "ڕادیۆی تەوار، شـوێنی پرۆژە: کەلار– گەرمیان، ماوەی پرۆژە: ٢٠٠٣/١٠/٤ دەسـتپێکردووە، هاوبەشانی کارەکە: ڕێکخراوی NPA و یەکێتی ژنانی کوردستان، دۆنەری پرۆژە: NPA، گروپی مەبەست: دانیشتوانی

Scanned with ACE Scanner

ناوچەی گەرمیان، بیرۆکەی پرۆژە: دامەزراندنی ڕادیۆیەکی تایبەت بەڕەگەزی مێ، کەوتارەکانی ئاراستەی دانیشتوان بکات و بەشداری ئەرکی بەرزکردنەوەی ئاستی هۆشیاری و رۆشنبیری بکات و هاندەر بێت بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی توانای مێینە لەهەموو بوارەکانی ژیاندا" (پرۆژەی ڕادیۆی تەوار، ٢٠٠٤، ل١).

سەبارەت بەئامانج و ئەنجامەکانی پرۆژەکە لەپروشەری ڕادیۆکەدا، بۆ ئامانجەکان نووسراوە: بەرزکردنەوەی ئا ستی هۆ شیاریی پیاوان و ژنان سەبارەت بەمافەکانی ڕەگەزی مێ و ڕۆڵی ئەو ڕەگەزە لەکۆمەڵگادا، چارە سەرکردنی کێشە تەندروستی و کۆمەڵایەتی و دەروونییەکانی مێینە، کەمکردنەوەی توندوتیژی بەرامبەر مێینە، بەرزکردنەوەی ئا ستی هۆ شیاری و زانیاری خەڵک بە شێوەیەکی گشتی، سەبارەت بەئەنجامەکان هاتووە "ڕادیۆی تەوار ڕۆژانە شەش کاتژمێر پەخش دەکات، سنووری پەخشکردنی ئەم ناوچانەی گرتووەتەوە: خانەقین، کەلار، کفری، جەلەولا، لادێکانی گەرمیان، یەروێزخان، باوەنوور، دەربەندیخان، دووز تا چیای حەمرین. لەماوەی کارکردنیدا ڕادیۆی تەوار سەرنجی زۆر لەدانیشتووانی ڕاکێشاوە و ناو بانگێکی باشی پە یداکردووە، ئەوەش بەهۆی هەمەڕەنگیی بابەتە کانییەوە، کەئارا ستەی سەرجەم تەمەنەکان دەکرێن و پشتی بە ستووە بەبابەت و توانا ناوخۆییەکانی ناوچەکە، بە شداریکردنی ڕا ستەوخۆی مێینە لەبەرنامەکانی ڕادیۆکەدا لەڕێی تەلەفۆن و نامەوە، چارە سەرکردنی زۆر لەکێ شەکانی مێینە لەڕێی بەرنامەکانەوە، جگە لەڕۆڵی کارمەندانی ڕادیۆکە لەچارەسەرکردنی هەندێک کێشەدا بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ" (پرۆژەی ڕادیۆی تەوا، ٢٠٠٤، ل٢ - ٣).

ڕادیۆی تەوار بۆ ماوەی دە ساڵ وەک ڕادیۆیەکی تایبەتمەند بەچەند قۆناغێک لەپەخشکردن بەردەوام بووە و پرۆژەکە بەردەوام بەرەو گۆڕانکاری نوێ چووە، لەسەرەتاوە سەر بەلقی گەرمیانی یەکێتی ژنانی کوردستان بووە، بەڵام پاشتر بەستراوەتەوە بەڕاگەیاندنی ڕێکخراوەکە و ئەوانیش گرنگی زۆریان پێداوە، پاشتر سیستەمی پەخشەکەی بۆ FM گۆڕاوە و کات و مەوداکەیشی زیادکراوە، یەکەم بەڕێوەبەری (تابان شێخ عەبدوڵلا) بووە وپا شتر جیهان محەمەد بووەتە بەڕێوەبەری ڕادیۆکە ڕۆژانە بەدروشمی (لە پێناو کۆمەڵگەیەکی باشتر) بەرنامەکانی دەستپێکردووە، جگە لەژنان، ژمارەیەک پیاویش لەو کەناڵە ڕاگەیاندنەدا کاریانکردووە و بەرنامەکانیان ئامادە وپیشکەشکردووە، ستافی ژنانی ڕادیۆکە کە بەهەردوو زمانی کوردی و عەرەبی پەخشیکردووە، بەو شێوەیەی خوارەوە بووە: (گەرمیانی، ٢٠١٥، ل١٦١ -١٦٢؛ حەمەخان، ٢٠٠٧، ل٤٦ -٤٧).

خشتەی ژمارە (٤)، ستافی ژنانی ڕادیۆی تەوار

ز	ناوی ستافی ژنان	کار
١.	جیهان محەمەد	بێژەری کوردی
٢.	مژدە مەحموود جاف	بێژەری کوردی
٣.	جوان ئەحمەد	بێژەری عەرەبی و کوردی
٤.	شیلان محەمەد	بێژەری کوردی
٥.	سەمیرە فەتاح	بێژەری عەرەبی

Scanned with ACE Scanner

٦.	جوان حەسەن	پرسگە
٧.	گوڵباخ حەسەن	بێژەری کوردی
٨.	شەهلا عەزیز	بێژەری کوردی
٩.	ڤیان سابیر	مۆنتێر
١٠.	وەفا مەجید	مۆنتێر
١١.	پەیمان مەحموود	مۆنتێر
١٢.	ئارەزوو عەلی	بێژەری کوردی
١٣.	پەیام عەبدوڵلا	بێژەری کوردی
١٤.	سروە جەوهەر	ڕاوێژکار
١٥.	دڵنیا حەمید	بێژەری کوردی
١٦.	بوشرا کەریم	مۆنتێر
١٧.	کەژاڵ محەمەد	کارگێڕی
١٨.	خەڵات ڕەحیم	پێشکەشکاری بەرنامەی منداڵان
١٩.	شێنێ والی	پێشکەشکاری بەرنامەی منداڵان

ڕادیۆی تەوار بەبێ جیاوازی خزمەتی بەچین و توێژەکان و پرسەکانی ژنان لەسنوری گەرمیان کردووە، بەپلەبەندی گۆڕانکاری لەشێواز و سنور و جۆری پەخشەکەییدا کراوە، گەر بەنموونە ساڵێکی کارکردنی وەربگرین، دەبینین تەنها لەماوەی یەک ساڵ (٤ی تشرینی دووەمی ٢٠٠٧– ٤ی تشرینی دووەمی ٢٠٠٨)دا (٢٠٠٠) دوو هەزار بەرنامە، (١٣٠٠٠) سیازدە هەزار هەواڵی پێشکەشکردووە، (سەکۆی تەوار) یەکێک لەبەرنامە هەمیشیەکان بووە، لەو ساڵەدا (٢٣) ئەڵقەی لێپێشکەشکراوە و تێیدا باس لەئاریشە و بابەتە جۆربەجۆرەکانی تایبەت بەژنان بەمیوانداری کەسانی شارەزا و بەئەزموون کراوە، جگە لەئاریشەکانی ژنان، ڕادیۆیەکە گرنگی بەکێشە و خزمەتگوزارییەکانی کەلار و گەرمیان داوە، بۆ ئەو مەبەستەیش بەرنامەیەکی هەفتانەی بەناوی (چاوی شار)وە هەبووە و لەماوەی ئەو ساڵەدا (٤٠) ئەڵقەی لێپێشکەشکراوە، هەر لەو ماوەیەدا ڕادیۆیەکە چەندین بەرنامەی تری پێشکەشکردووە کەبابەتەکانی ژنان تێیدا ڕەنگیان داوەتەوە، لەوانە (وەرزش، ئەدەب و هونەر، نەورەس، هەر جارە ژنێک...)، جگە لەگۆشە و بەرنامەی ڕۆژانە کەپیشکەشکراوە، لەوانە: بەیانیت باش، ئاسۆی یەکسانی، بەندەکانی بەرەنگاربوونەوەی توندوتیژی...، گرنگی بەهەواڵ بەتایبەت هەواڵی لۆکاڵی دراوە، لەماوەی ساڵەکەدا ڕادیۆکە (١٣٠٠٠) هەزار هەواڵی پێشکەشکردووە، (٢٩٥٢) هەواڵی تایبەت بەخۆی بەرهەمی هێناوە، (٨٠٠) هەواڵی تایبەت بەژنان، (٣٠٦٨) هەواڵیشی تایبەت بە ناوچەی گەرمیان بووە (ژیانەوە، ٢٠٠٨، ل٣).

Scanned with ACE Scanner

بەدەر لەکاری ڕاگەیاندن، ڕادیۆی تەوار لەچەند بوارێکی تردا کاریکردووە، لەمانگی (ڕەمەزانی ١٤٢٨ک/تشــرینی یەکەمی ٢٠٠٧ز)، لەڕێگای بەرنامەی (ســاتێک لەگەڵ ڕۆژووا نا ندا) ســندوقێکی کۆکردنەوەی کۆمەکی بۆ هەژاران ڕاگەیاندووە، لەڕێگای بەرنامەکەوە هەژاران ناوی خۆیان تۆمارکردووە و پاشــتر لەلایەن دەوڵەمەند و خێرخوازانەوە هاوکاری (٨٠) خێزانی کەم دەرامەتی پێکراوە (حەمەی پور، ٢٠٠٧، ل١)، لەڕۆژی جیهانی ژنان لە(٨ی ئازاری ٢٠٠٨)دا ڕادیۆکە هەســتاوە بەئەنجامدانی ڕاپرســیەک لەناو ژنانی کەلاردا، ســەبارەت بەزانیارییان لەســەر ڕۆژی (٨ی مارس)، بەپێی ڕاپرســیەکە لە(٢٨%)ی ژنانی بەشــداربوو زانیاریان لەســەر ڕۆژەکە نەبووە، ئامانج لەڕاپرســیەکە بۆ بەئاگایی ڕەگەزی مێ لە سەر ئەو ڕۆژە و هەوڵی ڕێکخراوەکان و ڕاگەیاندنی تایبەت بەژنان بووە کەبزانرێت تاچەند لەو ڕووەوە کاریانکردووە و کاریگەربوون (ژیانەوە، ٢٠٠٨، ل٣)، لە(کانوونی دووەمی ٢٠٠٩)دا تۆڕی ژنپارێزی گەرمیان WPNG بەبەشــداری (١٢) ڕێکخراوی ژنان و ئافرەتان و کۆمەڵگەی مەدەنی و دامودەزگای حکومی، بەمەبەســتی هەوڵدان بۆ ڕێگریکردن لەتوندوتیژی دژ بەژنان ڕاگەیەنراوە، ڕادیۆی تەوار وەک تاکە کەناڵی ڕاگەیاندن لەو تۆڕەدا بەشــدار بووە، بەو پێیەی ڕادیۆکە تایبەت بەژنان بووە، لەتۆڕەکەدا ڕۆڵی کارای هەبووە و نوێنەریان کراوەتە ووتەبێژ، یەکەمین کار و داواکاری تۆڕی ژنپارێزی گەرمیان بریتیی بووە لەدروستکردنی پەناگە (شەڵتەر)ێک بۆ ژنانی هەڕەشەلێکراو لەسنوری ئیدارەی گەرمیان و ئەوەیشــیان وەک داواکارییەک ئاراســتەی ســەرۆکی ئەنجومەنی وەزیران کردووە (تۆڕی ژنپارێزی گەرمیان، ٢٠٠٩، ڕاگەیاندن).

ســاڵی (٢٠٠٤)، لەکەلار ســەردەمی زێڕینی کاری ڕۆژنامەنووســی بووە و ژنانیش ڕۆڵی کارایان بینیووە، ژمارەیەک ڕۆژنامەنووســی ژن لەبواری نووســیندا لەڕۆژنامە و گۆڤارەکانی ســەنتەری شــارەکانی وەک (ســلێمانی، کەرکووک، هەولێر)دا کاریانکردووە، لەقەزاکەدا ژمارەیەک ڕۆژنامە و بڵاوکراوەی لۆکاڵی دەرچوونە و شــانبەشــانی پیاوان، ژنانی ڕاگەیاندنکار کاری ڕۆژنامەنووســیان تێیاندا کردووە، ژمارەیەک ژن لەســتاف و دەســتەی نووســەراندا ناویان هاتووە، لەژمارە دووی (٢٠ی ئازاری ٢٠٠٤)ی مانگنامەی لۆکاڵی (بەرەوشار)دا، مژدە مەحموود جاف ناوی لەدەستەی نووسەراندا بووە، لەمانگنامەکەدا ژمارەیەک کاری ڕۆژنامەنووســی بەئەنجام گەیاندووە (بەرەوشــار، ٢٠٠٤، ل٨)، ژنە ڕاگەیاندنکار ســروە جەوهەر لەوەرزە گۆڤاری (کەلار)دا لەژمارە دووی (ئازاری ٢٠٠٤)دا ناوی وەک دەســتەی نووســەران هاتووە، لەو ژمـارەی گۆڤـارەکەدا چەنـد کـارێکی بڵاوکراوەتەوە، لەوانە: چـاوپێکەوتنێـک لەگەڵ ســەرۆکی شـــارەوانی کەلار، ئامادەکردنی ڕاپۆرتێکی ڕۆژنامەوانی لەســەر زیندانیە سیاسیەکانی سنورەکە (جەوهەر، ٢٠٠٤، ل٢، ٤)، لە(١ی نیســانی ٢٠٠٤) دا لقی گەرمیانی–یەکگرتووی قوتابیان بڵاوکراوەیەکی مانگانەی بەناوی (ئەفراندن)وە دەرکردووە، سارا مەجید ناوی لەدەســتەی نووســەراندا هاتووە، لە(١٥ی تەمووزی ٢٠٠٤) دا مانگنامەی (کەنار) بڵاوکراوەتەوە، ســوعاد حاتەم[١٠] و پەیمان ئەمین وەک دەستەی نووسەران کاریانکردووە (کەنار، ٢٠٠٤، ل٤).

لەکەلار لەپاش دەرکردنی ژمارەیەک بڵاوکراوە و ڕۆژنامە و گۆڤاری گشــتی، ژنانی ڕاگەیاندنکار بیریان لەدەرکردنی پاشکۆ و ڕۆژنامەی تایبەتمەند بەخۆیان کردووەتەوە، ئەوەیش دەرخەری ئەو ڕاستییە لەو قۆناغەدا ژنانی ڕاگەیاندنکار ڕۆڵی زیاتریان هەبووە و بڕوا و متمانەیان بەخۆ بووە لەوەی کار لەســەر ڕاگەیاندنی تایبەت بەژنان بکەنەوە، (شــوباتی

JZSB p-ISSN: 1813-0852, e-ISSN: 2617-3034

Scanned with ACE Scanner

٢٠٠٦)، یەکەمین پا شکۆی ڕۆژنامەی ژنان لە سەر ئا ستی گەرمیان و کەلار بەناوی (کەناری ژن) بڵاوکراوەتەوە، لەپەڕەی یەکەمی پا شکۆکەدا نوو سراوە (پا شکۆیەکی ژنانەی تایبەتی مانگنامەی کەنارە، سەرپەرشتیار: سوعاد حاتەم، ستافی نووســین: پەیمان ئەمین، چنور بەرزنجی)، ئەو پاشــکۆیە بەچوار لاپەڕەی ڕەش و ســپی دەرچووە، لەپەڕەی یەکییدا چەند هەواڵ و ڕاپۆرتێک بڵاوکراوەتەوە، لەوانە: ڕاپۆرتێک لەســەر ژنێکی پێشــمەرگە و کەســوکاری ئەنفال لەژێر ناونیشانی (فەیمە کۆچەری ئەو پێشمەرگەیەی بۆ ساتێک دانەبڕا) بڵاوکراوەتەوە (حاتەم، ژ: ١، ٢٠٠٦، ل١)، ژمارە (٢)ی پاشــکۆکە هاوکات لەگەڵ (٨)ی مارس (ڕۆژی جیهانی ژنان)دا بووە، ئەوەیش وایکردووە بەشــی زۆری بابەتەکان و سەرووتار تایبەت بەو ڕۆژە بێت، سەرووتارەکە ڕەخنەیی بووە لەوەی یادەکە ئەوەندەی ڕوکە شانە لەمە سەلەی ژنانی ڕوانیووە، ئەوەندە نەیپەرژاوەتە ســەر کێشــەکانی ژنان، هەر لەو ژمارەیدا باس لەئاریشــەکانی ژنانی ڕۆژنامەنووس لەگەرمیان و ئاسۆکانی بەردەم چارەسەر بوونیانکراوە (سەروتار، ژ: ٢، ٢٠٠٦، ل١).

پاشکۆی کەناری ژن، جگە لەهەواڵ و ڕاپۆرت و بەدواداچوونی ڕۆژنامەنووسی لەسـەر پرس و ئاریشـەکانی ژنان بەگشــتی و ژنانی ســنوری گەرمیـان بەتـایبەتی، لەگەڵیشــدا ژمـارەیەک لەکچـان و ژنـانی ڕاگەیـاندنکـار بـابەتـە ڕۆژنامەنوو سیەکانیان تێدا بڵاوکردووەتەوە، شانبە شانی ژنان ژمارەیەك قەڵەمی پیاو لەڕۆژنامەکەدا بەدیکراوە، جگە لەســتافی ڕۆژنامەکە، ژمارەیەك لەو ژنانەی کارە ڕۆژنامەنووســی و نووســینەکانیان بڵاوکراوەتەوە، بریتین لە: شــەیما جەمال، ڕووناک محەمەد، دەریا حـ سێن، بەهار قادر، شنۆ قادر، هێرۆ محەمەد تاهیر و ڕاز عەبدوڵڵا پالانی...، پا شکۆکە بابەتەکانی تەنها تایبەت بەژنانی ســنوری کەلار و گەرمیان نەبووە، بەڵکو بەشــێک لەکارە ڕۆژنامەوانیەکانیان بۆ دەرەوەی گەرمیان بووە، لەژمارە (٥)دا دوو دیداری ڕۆژنامەنووســی لەگەڵ هەریەک لەمەریمی کچی قازی محەمەد (١٩٤٦ – ٢٠٢٠)، ڤینۆس فایەق ئەنجامدراوە، لەدیدارەکەیدا ڤینۆس فایەق باسی لەکاری ڕاگەیاندن کردووە، لەگەڵیشیدا تیشکی خستووەتە سەر ئاریشەکانی بەردەم کارکردنی ژنانی ڕاگەیاندنکار، ئەو پا شکۆیە تەنها (٦) ژمارەی لێدەرچووە، لەدواین ژمارەیەدا نووسراوە "کەناری ژن دەبێتە ڕۆژنامەیەکی ئەهلی سەربەخۆی ژنان"، لە(کانوونی دووەمی ٢٠٠٧)دا بەچوار لاپەڕە دواین ژمارەی بڵاوکراوەتەوە (کەنار، ژ: ٥، ٢٠٠٦، ل١ – ٢؛ حاتەم، ٢٠١٨، ل٩٦).

ژنانی ڕاگەیاندنکار لەقەزای کەلار، قۆناغ بە قۆناغ بەرەو پێشــەوە چوون و کارەکانیان لەبوارەکەدا نوێگەری پێوە دیاربووە، لەڕۆژی جیهانی ژنان، (٨ی مارســی٢٠٠٧)دا یەکەمین ڕۆژنامەی ژنانەی ئەهلی لەگەرمیان بڵاوکراوەتەوە، هاوکات بەهەوڵی ژمارەیەك ژن و کچێکی تری ڕاگەیاندنکار پاشــکۆیەکی تری تایبەت بەژنان لەڕۆژنامەیەکی لۆکاڵی چاپ و پەخشــبووە. (بارین) یەکەمین ڕۆژنامەی ژنانەی ئەهلیی گەرمیان، ژمارە (١)ی لە(٨ی مارســی ٢٠٠٧)دا بەچوار لاپەڕەی ڕەش و سپی دەرچووە، سوعاد حاتەم ناوی وەک سەرۆکی دە ستەی بەڕێوەبردن هاتووە، سەرووتاری ژمارە یەکی ڕۆژنامەکە تایبەت بەڕۆژی جیهانی ژنان لەژێر ناونیشــانی (لەبارین دا ٨ی مارس ڕۆژێک بۆ قســە و یادکردنەوە یان وێستگەیەک بۆ گۆڕان)دا بووە، تێیدا باس لەبەرەوپێشچوونی بزووتنەوەی ژنانی کورد لەو دەمەدا کراوە، ئەوەیش بووەتە هۆی ئەوەی پرس و ئاریشـەکانی ژنان هەنگاو بەرەو ئاسـۆی چارەسـەرکردن بهاوێژێت، مانشـێتی ژمارە یەکی بارین بۆ هەواڵێک لەســەر خەڵاتکردنی ســەرنووســەری ڕۆژنامەکە (ســەرنووســەری بارین خەڵاتی چالاکترین ژنە

Scanned with ACE Scanner

ڕۆژنامەنووســـی گەرمیانی وەرگرت) تەرخانکراوە، خەڵاتەکە لەلایەن لیژنەی کاری هاوبەشـــی ڕێکخراوەکانی ژنان و ئافرەتانی گەرمیانەوە لەڕۆژی ژناندا بەژمارەیەک لەچالاکوانان بەخشراوە (بارین، ژ: ١، ٢٠٠٧، ل١).

سەرنووسەری ڕۆژنامەی بارین- سوعاد حاتەم، لەبارەی بڵاوکردنەوەی یەکەمین ژمارەی ڕۆژنامەکەوە نووسیویەتی: "ڕاســـتیەکەی بۆ من لەدایکبوونی بارین، وەک یەکەم ڕۆژنامەی ژنانەی ئەهلی لەکەلار و گەرمیان، هەمان هەســـت و چێژی لەدایکبوونی بارینی کچمی هەبوو، ژانی لەدایکبوونی هەردوو بارینەکەش هاوشێوە بوون، ئێمە ڕەنج و هیلاکی زۆرمان بەدیار پیت بەپیتی بابەتەکانی هەر چوار لاپەڕە گەورەکەی ژمارە یەکی بارینەوە کێشـــا، لەگەڵ دەرچوونی باریندا لیژنەی کاری هاوبەشی ڕێکخراوەکانی ژنان خەڵاتی چالاکترین ژنە ڕۆژنامەنووسی گەرمیانیان بەبەندە بەخشی ئەو ڕێزلێنان و خەڵاتە ڕەمزیەش بۆ من چێژبەخش و جێی شـــانازیە" (حاتەم، ٢٠١٨، ل٩٦)، ژمارە (٢)ی بارین بە(٨) لاپەڕە هاوکاتی ســـاڵیادی ئەنفال بووە، هەر ئەوەیش وایکردووە جینۆســـاید و ئەنفالی کورد بەشـــی زۆری بابەتەکانی ڕۆژنامەکە بگرێتەوە، ژنانی بەجێماوی ئەنفال بەشی زۆری لاپەڕەکانی ئەو ژمارەیان بۆ تەرخانکراوە، لەوانە: ڕێکخراوی بەژین بۆ قۆربانیانی پاشماوەی ئەنفال دادەمەزرێ، ژنانی ئەنفال و قوربانیەکی نەبینراو، ژن و نەهامەتیەکانی ئەنفال... (بارین، ژ: ٢، ٢٠٠٧، ل ١ -٥)، بارین وەك یەکەمین ڕۆژنامەی ژنان لەگەرمیان تەنها ســـێ ژمارەی لێدەرچووە، هەریەک لە(شـــەیما جەمال، ســـاجیدە قادر) ناویان وەک ســـتافی نووســـین هاتووە، ژمارە (٣) و دوا ژمارەی لە(تەموز)ی هەمان ساڵ چاپبووە، شەیما جەمال بووەتە بەڕێوەبەری نووسین (حاتەم، ٢٠١٨، ل٩٧).

لە(ئازاری ٢٠٠٧)دا (پاریا) وەک پاشـــکۆی ژنانی مانگنامەی لۆکاڵی گەرمیانی ئەمڕۆ، ژمارە (١)ی بڵاوکراوەتەوە، ئەو پاشکۆیە بەچوار لاپەڕەی ڕەش و سپی چاپبووە، لەژمارە یەکی پاشکۆکەدا ئەو ژنە ڕاگەیاندنکارانە ناویان وەک ستاف هاتووە (سەرپەرشتیار: سارا مەجید، دەستەی نووسەران: شنۆ قادر، ئیمان جەبار)، مانشێتەکەی تایبەت بەڕاپرسیەکی ڕۆژنامەکە لە سەر توندوتیژی بووە، بەپێی ڕاپرسیەکە لە(٧٣%)ی کچانی گەرمیان ڕووبەڕووی توندوتیژی بوونەتەوە، لەپەڕەی یەکی پاشـکۆکەدا پیرۆزبای ئاراسـتەی ژنان بەبۆنەی ڕۆژی جیهانی ژنانەوە کراوە، لەخوارەوەی پەڕەی یەکدا نووســـراوە "پاریا یەکەمین ئاوێنەی ئافرەتانی گەرمیان"، هەروەها ئەوەیش هاتووە تاژن ئازاد نەبێت ژیانیش ئازاد نابێت (پاریا، ژ: ١، ٢٠٠٧، ل١)، ئامانجی پاریا خۆی لەگەیاندنی دەنگی ژناندا بینیووەتەوە، هەروەها دەرکەوتنی قەڵەمی ژن لەڕێگای بەهرە و نووسینەکانیانەوە و ژنانیش شانبەشانی پیاوان ڕۆژنامەی تایبەت بەخۆیان هەبێت، ژمارەیەك کچ بەناوی خوازراوەوە قسەیان لە سەر خۆ سوتاندن و خیانەتی هاو سەرگیری و بەزۆر بە شودانکردووە، لەڕێگای پاریاوە دەنگ و هاواریان بەرزکردووەتەوە بۆ ئەوەی بەگوێی هاوڵاتیان و ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی بەتایبەت ژنان و ئافرەتان بگات، سەرباری چەندین ئاستەنگی کۆمەڵایەتی و کاری ڕۆژنامەنووسی و ئابوری، بەڵام پاشکۆکە (٥) ژمارەی لێ بڵاوکراوەتەوە و ستافەکەیشی گۆڕانی بە سەردا هاتووە و چەند کچە ڕاگەیاندنکارێک کاریان تێدا کردووە، لەوانە: نەســـرین جەبار، ئەژین ئەحمەد، هێرۆ محەمەد، هۆکاری ماددی وەک زۆر ڕۆژنامەی تری ســـنوورەکە بووەتە هۆی وەستانی ئەو پاشکۆ تایبەتەی ژنان (نەوژین، ٢٠٢٠، ل٩).

JZSB p-ISSN: 1813-0852, e-ISSN: 2617-3034

Scanned with ACE Scanner

(ژن پارێزی) وەک پاشــکۆیەکی تایبەت، ژمارە (١)ی لە(کانوونی یەکەمی ٢٠٠٨)دا بەچوار لاپەڕەی ڕەنگاوڕەنگ بڵاوکراوەتەوە، ئەو پاشـکۆیە تایبەت بەڕۆژی جیهانی ڕووبەڕووبونەوەی توندوتیژی دژی ژنان، بەڕێوەبەرایەتی مافی مرۆڤ لەگەرمیان، بەهاوکاری مانگنامەی لۆکاڵی ئایندەی گەرمیان دەریکردووە، پاشــکۆکە ناوی ســتافی لەســەر نیە، بەڵام ژمارەیەک هەواڵ و ڕاپۆرت و ووتار و وەرگێڕانی ســەبارەت بەتوندوتیژی دژی ژنان لە خۆگرتووە، مانشـێتەکەی تایبەت بەئاماری توندوتیژی دژی ژنان بووە "لەماوەی نۆ مانگ لە گەرمیان (٢١٧) حاڵەتی توندوتیژی بەرامبەر ژنان تۆمار کراوە" (ژن پارێزی، ٢٠٠٨، ل١)، لە(٢٢ی نیســانی ٢٠٠٩)دا لەگەرمیان کۆنفرانســی بەرەو بەهێزکردنی پێگەی ژن لە ناوەندەکانی بڕیاردا، لەلایەن بەشــی کاروباری کچان و ژنانی مەکتەبی ڕێکخراوە دیموکراتیەکانی (ی.ن.ک)وە سازدراوە، لیژنەی ڕاگەیاندنی کۆنفرانسەکە، ڕۆژنامەیەکی تایبەتی لە شێوەی بڵاوکراوەدا بەناوی (کۆنفرانس گەرمیان)، تایبەت بەکاروبارەکانی کۆنفرانس چاپ و بڵاوکردوەتەوە، لەگەڵیشــیدا ژمارەیەک ڕاپۆرتی ڕۆژنامەنووســی و ووتاری تێدا بڵاوکراوەتەوە، جیهان محەمەد ناوی لەگەڵ ژمارەیەک پیاودا وەک ســتافی بڵاوکراوەکە هاتووە و چەند دیدار و کاری ڕۆژنامەوانی تێدا ئامادەکردووە، هەریەک لە(پەروین عەزیز، شـیلان محەمەد ئیبراهیم، شـیرین ئەمین و سـورەیا شێخ عەبدوڵڵا) ووتاریان تێیدا نووسیوە (کۆنفرانس گەرمیان، ٢٠٠٩، ل١).

ژنانی ڕاگەیاندنکار لەســنورەکە بۆ زیاتر پیشــەی بوونیان لەبوارەکە لەســەندیکای ڕۆژنامەنووســانی کوردســتاندا بوونەتە ئەندام، لەڕێگای سەندیکاکەوە پاڵپشتیان بۆ کارەکەیان وەرگرتووە و بەشی زۆریان ئەندامی کارابوون، بەپێی لیســتێك لە(١٢ی تەمموزی ٢٠٠٦)دا لەکۆی (١٠٩) ئەندامی وەرگیراوی ســنوری گەرمیان لەو ســەندیکایە (٩) ژنە ڕاگەیاندنکاری تێدا بووە (لیســتی ئەندامان، ٢٠٠٦، ژمارە: ١٠٧٠)، پاش ئەوەی ســەندیکای ڕۆژنامەنووســان لە(١٠ی ئابی ٢٠٠٨)دا لیژنەی پشتیوانی لەڕۆژنامەنووسانی مێینەی پێکهێناوە، شیلان محەمەد ئیبراهیم وەك نوێنەری گەرمیان لەو لیژنەیە دەســتنیشــانکراوە، ماوەی چوار ســاڵ لەلیژنەکەدا نوێنەرەکەی گەرمیان ژمارەیەك کاروچالاکی لەســنورەکە و سلێمانی بەئەنجامگەیاندووە (ڕۆژنامەنووس، ٢٠٠٨، ل٢٥٢)، بەپاڵپشتی و لە سەرڕا سپاردەی ئەنجوومەنی سەندیکای ڕۆژنامەنووســانی کوردســتان، لەکەلار (٤ی کانوونی یەکەمی ٢٠١١)، نووســینگەی گەرمیانی ســەندیکاکە، ســێیەمین کۆنفرانسی خۆی بەبەشداری (٨٨) ئەندام بەڕێوە بردووە، ستافی نووسینگەکە لەپاش هەڵبژاردن بۆ یەکەمین جار دوو ژنە ڕاگەیاندنکاری لەخۆگرتووە، ئەوانیش هەریەك لە(گوڵباخ حەســەن، وەفا مەجید) بوون (ڕۆژنامەنووس، ٢٠١١، ل٣٦٤- ٣٦٥).

نێوان ســاڵانی (٢٠١٠ -٢٠١١)، لەکەلار ژمارەیەک کەناڵی ڕاگەیاندنی لۆکاڵی لەهەر ســێ بواری (بیســتراو، بینراو و نووسـراو)دا لەکارکردن بەردەوام بوون، ژنان بەشـێوەیەکی کاراتر لەچاو سـاڵانی پێشـتر هاتوونەتە پێشـەوە و ڕۆڵیان تێدا گێڕاوە، هەریەک لەڕادیۆی تەواری تایبەت بەپرسەکانی ژنان، ڕادیۆکانی تری وەک (گەرمیان، یەکگرتوو و کۆمەڵ)، ژنانی ڕاگەیاندنکار کاریان بۆ کردوون، لە(شــوباتی ٢٠١٠)دا ڕادیۆی دەنگ وەک یەکەمین ڕادیۆی ئەهلی لەســنورکە دەســتی بەپەخشــکردووە، دیســان ژنان و کچان ڕۆڵی بەرچاویان تێیدا بینیووە، ڕۆژنامە لۆکاڵیەکانی وەک (ئایندەی گەرمیان، گەرمیانی ئەمڕۆ، گەرمیان پۆســت...)، ژنان ڕۆڵی ســەرەکیان تێیاندا گێڕاوە، لەڕۆژنامەی گەرمیانی ئەمڕۆ لە

JZSB p-ISSN: 1813-0852, e-ISSN: 2617-3034

Scanned with ACE Scanner

ستافی نووسیندا ژمارەیەک ژنی ڕاگەیاندنکار کاریانکردووە، لەوانە: شیلان ڕۆژبەیانی، هێرۆ محەمەد، سوعاد بەیگی...، لەهەریەک لەتەلەفیزیۆنە لۆکاڵیەکانی (ئایندە، ئازادی و یەکگرتوو)دا ژمارەیەک ژن خزمەتیان کردووە، لەو قۆناغەدا ئەو ژن و کچانەی لەبوارەکەدا کاریانکردووە هیچیان دەرچووی بەشی ڕاگەیاندن نەبوون و زۆرتر وەك حەز و خوولیا کاریانکردووە، بۆ نموونە شەرمین عەلی لەنێوان ساڵانی (٢٠٠٨ – ٢٠١١)دا بۆ هەریەک لەکەناڵی لۆکاڵی ئازادی-حزبی شیوعی لەگەرمیان و تەلەفزیۆنی KNN لەسلێمانی کاریکردووە و دەرچووی بەشی ژمێریاری بووە، لەتەلەفیزیۆنی ئازادی زۆرتر وەک بێژەر دەرکەوتووە و بۆ کەناڵی KNN یش چەندین هەواڵ و ڕاپۆرت و بەدواداچوونی ئامادەکردووە (ئیسماعیل، ٢٠١٨، ل٦).

ئەنجام

پاش بەئەنجام گەیاندنی ئەم توێژینەوە زانستیە بەچەند خاڵێك گەیشتووین:

- کەلار وەك یەکێك لەناوچە ئاوەدانەکانی سنوری گەرمیان خاوەن مێژوویەکی زیندووە، لەڕابردوودا ژنان سەرباری کاری ماڵ وبەخێوکردنی منداڵ، بەڵام لەسەردەمی پاشایەتی عێراقدا ڕۆڵیان دەرکەوتووە.
- لەساڵی (١٩٣١)دا یەکەمین قوتابخانە کراوەتەوە، کچان شانبەشانی کوڕان خوێندویانە.
- پاش شۆڕشی (١٤ی تەمووزی ١٩٥٨)، حەبیبە کەریم بەگی جاف لەبواری ئەدەبی و سیاسییدا ڕۆڵی بینیووە.
- لەبەقەزابوونی کەلار لە(٢٨ی شوباتی ١٩٧٠)دا ڕۆڵی ژنان بەتایبەت لەبواری وەزیفیدا زۆرتر دەرکەوتووە.
- لەمێژووی هاوچەرخدا جینۆسایدی کورد لەژێر ناوی (ئەنفال) کاریگەری زۆری لەسەر ژنان بەتایبەت ژنانی سنورەکە داناوە و تائێستایش ئەو کاریگەرییە لەهەموو بوارەکاندا بەردەوامە.
- لەنێوان ساڵانی (١٩٩١ – ٢٠١١)دا سەرباری ڕێگری زۆری کۆمەڵایەتی و قەیرانی ئابوری و ئەمنی، ژنان لەبواری ڕاگەیاندن لەقەزاکەدا لەڕاگەیاندنی بیستراودا دەستیان پێکردووە.
- سۆیبە عوسمان وەك یەکەمین ژنە بێژەری ڕادیۆ دەرکەوتووە، پاشتر ژنان ڕۆڵیان زیاتر بووە و ژمارەیەك لەژنان هاتوونەتە مەیدان لەبواری ڕاگەیاندنی (بیستراو، بینراو ونوسراو)دا.
- کارکردنی ژنان تەنها بۆ کەناڵە لۆکاڵیەکان نەبووە، بەڵکو لەڕاگەیاندنی سەنتەری شارە گەورەکاندا کاریانکردووە و جێپەنجەیان دیارە، هەر ئەو ژنە ڕاگەیاندنکارانە توانیویانە لەنێو ڕێکخراو و حزبەکاندا کار بکەن و کێشە و پرسەکانی ژنان بخەنە بەرباس.
- ژنانی ڕاگەیاندنکار لەپاش پرۆسەی ئازادی عێراقەوە، بەشێوەیەکی کارا هاتوونەتە بواری کارکردنەوە و لەسەرتاسەری عێراق و کوردستان، یەکەمین ڕادیۆی تایبەت بەژنان بەناوی (ڕادیۆی تەوار) لەکەلار دەستی بەپەخشکردنکردووە.
- سەرباری کارکردنی ژنان لەڕاگەیاندنی گشتیدا، بەڵام بیریان لەدەرکردنی ڕۆژنامەی تایبەت بەخۆیان کردووەتەوە، لە(٨ی مارسی ٢٠٠٧) دا یەکەمین ڕۆژنامەی ژنان بەناوی (بارین) دەرچووە.

JZSB p-ISSN: 1813-0852, e-ISSN: 2617-3034

Scanned with ACE Scanner

- پرسی ژنانی کەسوکاری ئەنفال لەکاری ژنانی ڕاگەیاندنکاردا ڕەنگی داوەتەوە.
- ژنانی ڕاگەیاندنکار بەشێکیان لەسەر ئاستی سیاسی و ڕێکخراوەیی لەکوردستان چالاکن، بەڵام ڕاگەیاندنە لۆکاڵیەکانی ژنان لەقەزاکە ئەوانەی ناویان لەتوێژینەوەکەدا هاتووە لەئێستادا بەهۆکاری ماددی لەکارکردن وەستاون، بەڵام ژنانی ڕاگەیاناندنکار کارایانە هاتوونەتە بوارەکەوە ولەکارکردن بەردەوامن.

پەراوێزەکان

١ - حەبیبە کەریم بەگی جاف (١٩٢٤- ١٩٩٧): لەکەلار لەدایکبووە و بە حەبەخان ناســراوە، لەقوتابخانەی کەلار خراوەتە بەرخوێندن، لەیەکەمین دەستەی کچان بووە لەسنوورەکە خوێندوویەتی، لەساڵی(١٩٥٩)دا بارەگای خەبات لەکەلار کراوەتەوە لەســنووری ئەو ڕیکخراوەدا کاریکردووە، ژیانی هاوســەرگیری لەگەڵ مەحموودی ڕەزا بەگی ئامۆزایدا پێکهێناوە، کاتێك هاوسـەرەکەی چووەتە ڕیزی شـۆرشـی ئەیلولەوە، ناچار بووە کەلار بەجێبهێڵێت و بچێتە گوندێکی تر، لە سەر کاری ڕێکخراوەیی لەلایەن پۆلیسی ناحیەی قەرەتەپەوە توو شی لێپر سینەوە و گرتن بووەتەوە، لە(١١ی تەمووزی ١٩٩٧) کۆچی دوایکردووە و لەگۆڕستانی کەلاری کۆن بەخاك سپێردراوە (باوەڕ، ٢٠٢١، ل١٥٤ - ١٥٨).

٢ - ڕادیۆی دەنگی گەرمیان: لەیادی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی کوردستاندا لە(١ی حوزەیرانی ١٩٩٣)، بەشی ڕاگەیاندنی– مەڵبەندی دووی ڕێکخستنی کەرکووک، ڕادیۆیەکییان بەناوی (ئێزگەی دەنگی گەرمیان) لەسنوری کەلار و دەووروبەری دامەزراندووە، حەســەن جیهان یەکەم بەڕێوەبەری بووە، ســەرەتا ڕادیۆیەکە لەســەر شــەپۆلی AM بەهەردوو زمانی کوردی و عەرەبی پەخشی کردووە (کوردستانی نوێ، ١٩٩٣، ل٨).

٣ - سـۆیبە عوسـمان: لەسـاڵی (١٩٧٢) لەناحیەی جەلەولا لەدایکبووە، لەسـاڵی (١٩٧٥)وە خانەوادەکەیان هاتووەتە قەزای کەلار، لەو قەزاییەدا قۆناغەکانی خوێندنی تا قۆناغی ئامادەی تەواوکردووە، لەســاڵی خوێندنی (١٩٩١ -١٩٩٢) چوەتە پەیمانگای تەکنیکی ســلێمانی، بەڵام پاش یەک ســاڵ وازی هێناوە، کاتێک وەک فەرمانبەر لەبەڕێوەبەرایەتی کشــتوکاڵی کەلار دامەزراوە لەکاری ڕاگەیاندن بەکاتی وازی هێناوە، پاشــتر لەســاڵانی (١٩٩٨ -١٩٩٩) دا جارێکیتر گەڕاوەتەوە ســەر کاری ڕاگەیاندن، لەگەڵیشــیدا چەند بابەتێکی لەزمانی عەرەبییەوە بۆ زمانی کوردی وەرگێڕاوە، لەســاڵی (٢٠٢٣) دا بڕوانامەی ماســتەری لەبواری کارگێڕیدا وەرگرتووە و ئێســتا فەرمانبەرە لەبەڕێوەبەرایەتی پەروەردەی سلێمانی/ ڕۆژئاوا (عوسمان، ٢٠٢٣، چاوپێکەوتن).

٤ - بەناز خالید سەوزمراد: لە(١٧ی تشرینی یەکەمی ١٩٧٧)دا لەکەلار لەدایکبووە، بەشی زمانی ئینگلیزی– پەیمانگای مەڵبەندی مامۆستایانی کەلاری تەواوکردووە و وەک مامۆستا دامەزراوە، لەساڵی (١٩٩٧)وە بووەتە ئەندامی یەکێتی ژنان لەگەرمیان و زۆر ترکارەکانی لەبواری ڕاگەیاندندا بووە، لەیەکەمین فیستیڤاڵی فۆلکلۆری گەرمیان لەساڵی (١٩٩٨) دا لەچالاکی (بوک گواســتنەوە لەکوردەوارییدا) ڕۆڵی بوکی بینیووە، هاوکات ژمارەیەك ووتار وکاری ڕۆژنامەنووســی لەڕۆژنامەکاندا بڵاوکراوەتەوە، ئەمین ساڵەحی هاو سەری کە پێکەوە کاری ڕاگەیاندنیان کردووە زۆر پاڵپشتی کردووە و بۆ کاری ڕاگەیاندن هانیداوە (خالید، ٢٠٢٣، چاوپێکەوتن).

Scanned with ACE Scanner

٥ - ژیان محەمەد سەعید: لەساڵی (١٩٦٩) لەکەلار لەدایکبووە، وەك یەکەمین ژن لەکتێبخانەی گشتی کەلار وەك فەرمانبەر دامەزراوە، چالاکی بواریی کاری رێکخراوەیی و ڕاگەیاندن بووە، یەکەمین ژنە لەقەزاکەدا کاری پەیامنێری بۆ رۆژنامەی رۆژانە لە(حوزەیرانی ١٩٩٧)دا بۆ رۆژنامەی (هەرێمی کوردستان) کردووە، لەساڵی (٢٠٠٥)دا بەرێوەبەری هۆشیاری منداڵانی کەلار بووە، ئێستا فەرمانبەرە لەکتێبخانەی گشتی کەلار (سەعید، ٢٠٢٣، چاوپێکەوتن).

٦- تابان شێخ عەبدوڵلا: لەساڵی (١٩٧٢) لەخانەقین لەدایکبووە، بە(تابان گەرمیانی) ناسراوە، لەساڵی (١٩٨٩)دا لەئاوارەیی لەووڵاتی ئێران پەیوەندی بەرێکخراوی یەکێتی ژنانی کوردستانەوە کردووە، لەپاش ڕاپەڕین لەکەلار نیشتەجێ بووە و لە ساڵی (١٩٩٢)وە کاری حزبی دەستپێکردووە، لە ساڵی (١٩٩٩)دا لەیەکەمین کۆنگرەی یەکێتی ژناندا بەشداریکردووە و کراوەتە لێپرسراوی لقی گەرمیانی ئەو رێکخراوە، لەبواری ڕاگەیاندندا ژنێکی چالاکە و ئەندانی سەندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستانە، خاوەنی ژمارەیەك کتێبی چاپکراوە، لەوانە: دەستکەوتەکانی ژنانی باشووری کوردستان لەساڵی (٢٠١٥)چاپکراوە، برِیاردەری پێشووی ئەنجومەنی سەرکردایەتی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان بووە (عەلی، ٢٠٠٦، ل٤٠١؛ گەرمیانی، ٢٠٢٣، چاوپێکەوتن).

٧ - بەدریە محەمەد ساڵح: لە(١٩ی حوزەیرانی ١٩٧٦) دا لە کەلار لەدایکبووە، بەشی زمانی کوردی– کۆلێژی پەروەردەی لەزانکۆی گەرمیان تەواوکردووە و ئێستا وەك مامۆستا وانە دەڵێتەوە، بەپاڵپشتی باوکی دەستی بەکاری رێکخراوەیی کردووە، لەسەرەتاوە لەڕادیۆی دەنگی گەرمیانەوە دەستی بەکاری ڕاگەیاندن کردووە، چالاکی بواری رێکخراوەیی و کاری حزبی سنوری گەرمیان بووە، لە تەلەفیزۆنی کەلاردا لە(١ی حوزەیرانی ١٩٩٧)دا لەساڵیادی دامەزارندنی یەکێتی نیشتیمانیدا پەیامی ئەو حزبەی لەو بۆنەیەدا خوێندووەتەوە، لەچەندین چالاکی تری ڕووناکبیری و ڕاگەیاندندا رۆڵی هەبووە، ئەندامی کۆمەڵەی ڕوناکبیری و کۆمەلایەتی کەرکووك بووە (ساڵح، ٢٠٢٣،. چاوپێکەوتن).

٨ - گوڵاڵە عەزیز قادر: لەساڵی (١٩٧١) لەگوندێکی سنوری کەلار لەدایکبووە، بەکالۆریۆسی لەزمانی ئینگلیزیدا هەیە، سەرەتای کاری ڕاگەیاندنی لەڕادیۆی دەنگی گەرمیانەوە دەستپێکردووە، کارگێر مەڵبەندی گەرمیان و ئەندامی سکرتاریەتی یەکێتی ژنانی کوردستان بووە، لەسەر پشکی یەکێتی نیشتیمانی ئەندامی خوولی دووەمی پەرلەمانی کوردستان (یەکەمین ژنە پەرلەمانتار لە سنوری گەرمیان) بووە، لەهەردوو لیژنەی مافی مرۆڤ و ماددەی (١٤٠)دا ئەندام بووە، ژمارەیەك کتێبی لەسەر ئەنفال بەتایبەت لەسەر ژنان چاپکردووە (گوڵاڵە عەزیز، https://www.parliament.krd/، رۆژی سەردان: ٢٠٢٣/٩/٥؛ خالد، ttps://newjin.net، رۆژی سەردان: ٢٠٢٣/٩/٥).

٩ - ژیانەوە: رۆژنامەکە سەرەتا لەلایەن سەنتەری ڕاگەیاندنی ژنانەوە مانگی دووجار لەسلێمانی دەرچووە، ژمارە یەکی لە(١٩ی حوزەیرانی ١٩٩٧)دا بڵاوکراوەتەوە، پاشتر بووەتە هەفتەنامەیەکی کۆمەڵایەتی و ڕوناکیری تایبەت، یەکێتی ژنانی کوردستان دەریکردووە، هاوژین مەنمی یەکەم سەرنووسەری بووە (نەورۆزی، ٢٠١١، ل٥١).

١٠ - سوعاد حاتەم ئەحمەد: لە ساڵی (١٩٨١) لەکەلار لەدایکبووە، بەکالۆریۆسی لەزمانی کوردیدا هەیە و لە(٢ی ئەیلوولی ٢٠٠٣) دا وەك مامۆستا دامەزراوە، سەرەتای کاری رێکخراوەی لە(نیسانی ١٩٩٤)دا لەرێگای یەکگرتووی قوتابیانی کورد ستانەوە دە ستپێکردووە، پا شتر لەنێوان ساڵانی (٢٠٠٣-٢٠١٣)دا وەك ئەندام و کارگێری لقی گەرمیان و

JZSB p-ISSN: 1813-0852, e-ISSN: 2617-3034

Scanned with ACE Scanner

پا شتر بووەتە ئەندامی سکرتاریبیەتی رێکخراوی یەکگرتووی خو شکان، لەهەریەك لەرۆژنامەکانی (داهێنان ، ئاینده)دا کاری پەیامنێری کردووە و چەندین نووسینی بڵاوکراوەتەوە. لە(ڕادیۆ و تەلەفیزۆن)ی لۆکاڵی یەکگرتوو لەکەلار کاری ڕاگەیاندنی کردووە و ژمارەیەك بەرنامەی ئامادە و پیشکەشکردووە (حاتەم، ٢٠٢٣، چاوپێکەوتن).

لیستی سەرچاوەکان

یەکەم// بەڵگەنامە

١ – بڵاونەکراوە

- (١٩٣١)، قید عام، سنة الدراسية ١٩٣١-١٩٣٢، رقم (١)، مدرسة كلار الابتدائية: كلار.
- (٢٠٠٦)، ئەنجوو مەنی ســـە ندیکای رۆژ نا مەنووســـانی کوردســـتان، بۆ/ لقی کەرکووکی– ســـە ندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستان، بابەت/ لیستی ئەندامان، ژمارە (١٠٧٠): هەولێر.
- (٢٠١٠)، ئێزگەی دەنگی گەرمیان، بۆ /سەندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستان– لقی کەرکووك، بابەت/ پشتگیری خانوو سۆبیە عوسمان، ژمارە (٨٩): کەلار.

٢ – بڵاوکراوە

- (١٩٤٣-١٩٤٤)، باربو، یادگاری یانەی سەرکەوتن، پەیامی تبرعات، چاپخانەی نجاح، ژمارە (١): بغداد.
- (٢٠٠٤)، پـرۆژەی ڕادۆی تەوار، Desk of Women Affairs,Norwegian People's Aid main office : Kurdistan – Iraq.
- (٢٠٠٩)، تۆڕی ژنپارێزی گەرمیان WPNG، ڕاگەیاندنی ژمارە (١)، شوێن: ئیدارەی گەرمیان.

دووەم // چاپکراو و بڵاوکراوەی فەرمی

١ – بە زمانی عەرەبی

- (١٩٢٧)، ارادة ملكية، احداث ثلاث نواحي في ليوا كركوك، رقم (١١٧٥)، الوقائع العراقية، (٢٤ اب ١٩٢٧)، العدد (٥٧٣).
- (١٩٧٠)، قرار رقم (٢٨٨)، الوقائع العراقية، العدد (١٨٦٣).

٢ – بە زمانی تورکی عوسمانی

- (١٣١٢)، موصل سالنامە: موصل ولايتی.

سێیەم // نامەی ئەکادیمی (بڵاونەکراوە)

١ - نامەی ماستەر

- ســـلێمان، ســـەباح عەلی (٢٠١٤)، کەلار (١٩٢٧ – ١٩٧٥)، لێکۆڵینەوەیەك لەبارودۆخی ســـیاســـی، کارگێڕی و رۆشـنبیری، نامەیەکە پێشـکەشـی ئەنجوومەنی کۆلێژی ئاداب لە زانکۆی سـەڵاحەددین– هەولێر کراوە وەك بەشـێك لەپێداویستییەکانی بەدەستهێنانی پلەی ماستەر لەمێژووی نوێ و هاوچەرخ: هەولێر.

JZSB p-ISSN: 1813-0852, e-ISSN: 2617-3034

Scanned with ACE Scanner

- عزیز، بیان عبداللە (٢٠٢٣)، بەشداری ئافرەتان لەکایە جوگرافییەکانی شاری کەلاردا، نامەیەکە پیشکەشی ئەنجومەنی کۆلێژی زمان و زانستە مرۆڤایەتیەکانی زانکۆی گەرمیان کراوە وەك بەشێك لەپێداویستیەکانی بەدەستهێنانی پلەی ماستەر لەجوگرافیای مرۆییدا: خانەقین.

چوارەم // کتێبی بیرەوەری

- شاکەلی، محەمەد (٢٠١٢)، قەزای کفری.. شارەدێی کەلار لەپەنجاکاندا وپاسەکەی حاجی ١٩٦١-١٩٧٥، لەبڵاوکراوەکانی کۆمەڵەی ڕوناکبیری: کەرکووك.
- شاکەلی، محەمەد (٢٠١٦)، پەروەردە و خوێندن لەگەرمیاندا.. ١٩٥٠-١٩٦٠، لەبڵاوکراوەکانی کۆمەڵەی ڕوناکبیری و کۆمەڵایەتی: کەرکووك.
- کەلاری، حسێن (٢٠٢٠)، ئامێتە، ب١، چاپخانەی سیما: سلێمانی.
- وەلی، محەمەدی حاجی (٢٠٢١)، پشکم لەکوردایەتیدا، چ٢، چاپخانەی بینای: سلێمانی.

پێنجەم // کتێب

١ – بە زمانی کوردی

- باجەڵان، سوارە حەسەن (٢٠١١)، مێژووی کەلار، چ١، چاپخانەی چوارچرا: سلێمانی.
- باوەڕ، ئەحمەد (٢٠١٩)، گەرمیان و ناوچەی خانەقین لەسایەی وولاتانی گەورە و فەرمانڕەوایانی عێراقدا ١٩١٤-١٩٧٥، چ١، زنجیرە کتێبی گۆڤاری کۆچ: سلێمانی.
- باوەڕ، ئەحمەد (٢٠١٩)، یانەی سەرکەوتنی کوردان، چ1، زنجیرە کتێبی دەزگای چاپ وپەخشی سەردەم: سلێمانی.
- باوەڕ، ئەحمەد (٢٠٢١)، ڕۆژنامەی کوردستان و شوێنی گەرمیان لەمێژووی ڕۆژنامەگەری کوردیدا ١٨٩٨ – ١٩٦٨، چ١، لەبڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی: هەولێر.
- حەمید، ڕزگار حاجی (٢٠١٩)، کەلار مێژوویەکی دێرین و جوگرافیای شارێکی زیندوو، پێداچوونەوەی: عزالدین جمعە درویش، چ٢، چاپخانەی چوارچرا: سلێمانی.
- سالح، عەدالەت عومەر (٢٠٠٢)، ئەنفال و ئافرەتی کورد، چ١، بڵاوکراوەی ئاراس: هەولێر.
- شەریف، عومەر عەلی (٢٠١٩)، ١٠٠ ناوداری کەرکووک و گەرمیان ، چ١، چاپخانەی کارۆ: سلێمانی.
- عەلی، ڕووخۆش (٢٠٠٦)، بیرەوەرییەکانی ژنانی شاخ، لەبڵاوکراوەکانی یەکێتی ژنانی کوردستان: سلێمانی.
- گەرمیانی، تابان (٢٠١٥)، دەستکەوتەکانی ژنانی باشووری کوردستان لەنێوان ساڵانی ١٩٩٢ – ٢٠١٤، ب١، چ١، چاپخانەی کارۆ: سلێمانی.
- گەرمیانی، تابان (٢٠٢١)، ژنانی باشووری کوردستان (کێشە، کەیس، ڕووداو)، چ١، چاپخانەی کارۆ: سلێمانی.
- مستەفا، ئازاد عەبدولڕەحمان (٢٠٠٩)، ڕاپەڕینی ئازاری (١٩٩١) لەباشووری کوردستان، چ١، دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی: سلێمانی.

Scanned with ACE Scanner

- نەورۆزی، ڕێناس (٢٠١١)، بیبلۆگرافیای ڕۆژنامەوانی ژنانی کوردستان، بەراهی: سەرفراز نەقشبەندی، چ٢: بەلجیکا.
- وەرزێر، شەریف (٢٠١٠)، رادیۆ و رادیۆی کوردی، چ١، چاپخانەی چوارچرا: سلێمانی.

شەشەم // گۆڤار و بڵاوکراوە

- (١٩٤٩)، توزی لەسەر گوزەشتی کریم بەگ، گەلاوێژ (گۆڤار)، ساڵی دەیەم، ژمارە (٧).
- (٢٠٠٨)، لیژنەی پشتیوانی لەڕۆژنامەنووسانی مێینە پێکهات، ڕۆژنامەنووس (گۆڤار)، ژمارە (١٥).
- (٢٠١١)، ڕۆژنامەنووسانی گەرمیان کۆنفرانسی نووسینگەکەیان سازدەکەن، ڕۆژنامەنووس (گۆڤار)، ژمارە (٢٥).
- جافیك، ژنە (١٩٤٣)، لایەلایە، گەلاوێژ (گۆڤار)، ساڵی چوارەم، ژمارە (٧).
- حاتەم، سوعاد (٢٠١٨)، چیرۆکی هاتنە دنیای "بارین" یەکەمین ڕۆژنامەی ژنانەی ئەهلی لەکەلار و گەرمیان، یادی کەلار (بڵاوکراوە)، ژمارە (٢).
- حەمەخان، گەرمیان (٢٠٠٧)، تەوار یەکەمین ڕادیۆی تایبەت بەژنان لەکوردستان وعێراقدا، زنار (گۆڤار)، ژمارە (١٠).
- عەلی، مستەفا سەعید (٢٠٢٣)، یەکەمەکانی کەلار، یادی کەلار (بڵاوکراوە)، ژمارە (٧).
- فقێ محمد، بەیان حەمەطاهر (٢٠٢٣)، خوێندنی کچان لەلادێوە تا دواقۆناغی گەشەی شار لەکەلار، یادی کەلار (بڵاوکراوە)، ژمارە (٧).
- گەرمیانی، تابان (٢٠١٧)، شاری کەلار.. بزووتنەوەی ژنان و بەشێک لەدەستکەوتەکانیان، یادی کەلار (بڵاوکراوە)، ژمارە (٠-١).

حەوتەم // ڕۆژنامە و هەفتەنامە و مانگنامە

- (١٩٩٣)، ئێزگەی دەنگی گەرمیان دامەزرا، کوردستانی نوێ (ڕۆژنامە)، ژمارە (٤٠٦).
- (١٩٩٧)، بەشی پەرستاری لەپەیمانگای تەکنکیی کەلار دەکرێتەوە، هەرێمی کوردستان (ڕۆژنامە)، ژمارە (٣٦).
- (٢٠٠١)، ڕاگەیاندنی هەوڵەکان بۆ هاندان، نەک مەبەستێکی تر، کوردستانی نوێ (ڕۆژنامە)، ژمارە (٢٥٠٥).
- (٢٠٠٤)، دەستەی نووسەران، بەرەوشار (مانگنامە)، ژمارە (٢).
- (٢٠٠٤)، دەستەی نووسەران، کەنار (مانگنامە)، ژمارە (١).
- (٢٠٠٦)، هەشتی مارس (سەرووتار)، کەناری ژن (مانگنامە)، ژمارە (٢).
- (٢٠٠٧)، پاریا یەکەمین ئاوێنەی ئافرەتان لەگەرمیان، پاریا (مانگنامە)، ژمارە (١).
- (٢٠٠٧)، سەرووتار "لەبارین دا ٨ی مارس ڕۆژێک بۆ قسە و یادکردنەوە یان وێستگەیەک بۆ گۆڕان"، بارین (ڕۆژنامە)، ژمارە (١).
- (٢٠٠٨)، ڕادیۆی تەوار لەماوەی یەک ساڵدا (٢٠٠٠) بەرنامە و (١٣٠٠٠) هەزار هەواڵی پێشکەش بەگوێگرانی لەگەرمیان کردووە، ژیانەوە (هەفتەنامە)، ژمارە (٣٤٧).

Scanned with ACE Scanner

- (٢٠٠٨)، لەکەلار نیوەی ژنان بێئاگان لە٨ی مارس ڕۆژی جیهانی ژنان، ژیانەوە (هەفتەنامە)، ژمارە (٣١٥).
- (٢٠٠٨)، لەماوەی نۆ مانگدا لەگەرمیان ٢١٧ حاڵەتی توندوتیژی بەرامبەر ژنان تۆمارکراوە، ژن پارێزی (پاشکۆی تایبەت)، ژمارە (١).
- (٢٠٠٩)، لەگەرمیان کۆنفرانس دەستی پێکرد، کۆنفرانس گەرمیان (بڵاوکراوە)، ژمارە (١).
- (٢٠٢٠)، پاریا دەستپێشخەرییەکی ڕۆژنامەوانی ژنانی گەرمیان، نەوژین (مانگنامە)، ژمارە (٤٢).
- ئیسماعیل، دیمەن (٢٠١٨)، تاکە ژنە پەیامنێری تەلەفزیۆن لەگەرمیان، نەوژین (مانگنامە)، ژمارە (٢٠).
- جاف، مژدە مەحمود (٢٠٠١)، پێشانگایەک لەپێباز، هەرێمی کوردستان (ڕۆژنامە)، ژمارە (٣٩٣).
- جەوهەر، سروە (٢٠٠٤)، چاوپێکەوتن لەگەڵ سەرۆکی شارەوانی کەلار، کەلار (گۆڤار)، ژمارە (٢).
- حاتەم، ســوعاد (٢٠٠٦)، ژنە شــاعیر و ڕوناکبیری مەنفا ڤینۆس فایەق بۆ کەناری ژن دەدەوێت، کەناری ژن (مانگنامە)، ژمارە (٥).
- حاتەم، سوعاد (٢٠٠٦)، فەیمە کۆچەری ئەو پێشمەرگەیەی بۆ ساتێک دانەبڕا، کەناری ژن (مانگنامە)، ژمارە (١).
- حەمەساڵح، شۆخان (٢٠١٧)، سەلە کەلاری...، نەوژین (مانگنامە)، ژمارە (٣).
- حەمەتاهیر، بەیان (٢٠٠٧)، ژنانی ئەنفال و قوربانیەکی نەبڕاوە، بارین (ڕۆژنامە)، ژمارە (٢).
- حەمەی پور، گەرمیان (٢٠٠٧)، ڕادیۆی تەوار هاوکاری (٨٠) خێزان دەکات، ژیانەوە (هەفتەنامە)، ژمارە (٢٩٦).
- سەعید، ژیان محەمەد (١٩٩٧)، بۆ ئاوڕدانەوە لەکەس وکاری ئەنفال کراوەکان، هەرێمی کورد ستان (ڕۆژنامە)، ژمارە (٩٥).
- سەعید، ژیان محەمەد (١٩٩٧)، بەشی نەشتەرگەری نەخۆشخانەی کەلار، هەرێمی کوردستان (ڕۆژنامە)، ژمارە (٤٤).
- سەعید، ژیان محەمەد (١٩٩٧)، گەرمیان و بیرەوەرییەکانی ئەنفال، هەرێمی کوردستان (ڕۆژنامە)، ژمارە (٨٢).
- ســەعیـد، ژیـان محەمەد (١٩٩٧)، لەکەلار یەکەمین کچ پەیمـانگـای هونەرە جوانەکـانی تەواوکرد، هەرێمی کوردستان (ڕۆژنامە)، ژمارە (٣٢٥).
- ســەعید، ژیان محەمەد (١٩٩٧)، هەرێمی کوردســتان خولەکانی نەهێشــتنی نەخوێندەواری ژنان لەگەرمیان بەسەردەکاتەوە، هەرێمی کوردستان (ڕۆژنامە)، ژمارە (٣٠٧).
- عەبدوڵلا، تابان شـێخ (٢٠٠١)، خوێندنەوەیەکی تر بۆ ژنان و مەســەلەی ئازادییان، کوردســتانی نوێ (ڕۆژنامە)، ژمارە (٢٥١٠).
- عەزیز، ســو عاد محەمەد (٢٠٠١)، پردی تۆقگە– مە یدان پێویســتی بە چاککردن هەیە، کوردســتانی نوێ (ڕۆژنامە)، ژمارە (٢٤٥٧).
- عەزیز، ســو عاد محەمەد (٢٠٠١)، لەڕووی ئاوەدانیەوە ناوچەکە تاڕادەیەکی باش دەســتی خزمەتگوزاری پێگەیشتووە، کوردستانی نوێ (ڕۆژنامە)، ژمارە (٢٤٧٤).

Scanned with ACE Scanner

- گەرمیان، گوڵاڵەی (١٩٩٩)، ئەو دەمەی ژن هاوسەر و هاوڕێت بێت، هەرێمی کوردستان (ڕۆژنامە)، ژمارە (١٣٠).
- گەرمیان، گوڵاڵەی (٢٠٠١)، هەڵبجەیەکانیش ئەنفالکران، هەرێمی کوردستان (ڕۆژنامە)، ژمارە (٣٨٠).

هەشتەم // کۆنفرانس

- دەلۆ، حسێن ئیسماعیل خان (٢٠١٩)، ناوچەی کفری لەنێوان ساڵانی (١٩٤٥-١٩٦٣)، کۆنفرانسی زانکۆی گەرمیان، گۆڤاری زانکۆی گەرمیان، ژمارەی تایبەت بە(کۆنفرانس).

نۆیەم // چاوپێکەوتن و پەیوەندی تەلەفۆنی

- باوەڕ، ئەحمەد، نووسەر و مامۆستای زانکۆ، (٢٠٢٣/٩/٢١)، کەلار.
- حاتەم، سوعاد، سەرنووسەری یەکەمین ڕۆژنامەی ژنان لە کەلار، (٢٠٢٣/٩/٧)، کەلار.
- خالید، بەناز، یەکەم ژنە پەیامنێری تەلەفیزیۆن لەکەلار، (٢٠٢٣/٨/١٤)، کەلار.
- ڕەحیم، سەردار، بەڕێوەبەری ڕادیۆی ئازادی، (٢٠٢٣/٨/٢٢)، کەلار.
- ساڵح، بەدریە محەمەد، یەکەمین ژنە ڕاگەیاندنکاری تەلەفیزیۆن لەکەلار، (٢٠٢٣/٩/١)، کەلار.
- سلێمان، فریشتە عەلی، ڕاگەیاندنکار لەڕادیۆی ئازادی، (٢٠٢٣/٧/٣٠)، کەنەدا، پەیوەندی تەلەفۆنی.
- سەعید، ژیان محەمەد، یەکەم ژنە پەیامنێری ڕۆژنامە لەکەلار (٢٠٢٣/٧/٣٠)، کەلار.
- سەعدوڵڵا، تەلعەت، کارمەند و یەکێک لەدامەزرێنەرانی تەلەفیزۆنی کەلار، (٢٠٢٣/٨/١٤)، کەلار.
- شێخ عەبدوڵڵا، تابان، چالاکوانی بواری ژنان و ڕاگەیاندنکار، (٢٠٢٣/٧/٢٧)، سلێمانی.
- عوسمان، سۆیبە، یەکەم ژنە بێژەری ڕادیۆ لەکەلار، (٢٠٢٣/٨/١٤)، سلێمانی.

دەیەم // پێگەی ئینتەرنێت

- پـێـگـەی فـەرمـی پـەرلـەمـانـی کـوردسـتـان، گـوڵاڵـە عـەزیـز قـادر شـەریـف، https://www.parliament.krd/mps/previous-mps/mps-term-2/% / ، ڕۆژی سەردان: (٢٠٢٣/٩/٥).
- پێگەی فەرمی ئیدارەی گەرمیـان، https://garmiyan.com/Yakaidariyakan.aspx?jimare=10، ڕۆژی سەردان: (٢٠٢٣/٧/٢٧).
- خالد، مەریم، گوڵناز: دەمەوێت هەر گوندێکی ئەنفالکراو خاوەن چیرۆک و ناسنامەی خۆی بێت، ١٣/٠٤/٢٠٢٣، https://newjin.net/details.aspx?kodtech=31123&fbclid=IwAR2lHE-_nof_LOrm، ڕۆژی سەردان: (٢٠٢٣/٩/٥).

Scanned with ACE Scanner